

VILÁGOS HŐSE

JELLEMZÉSEK GÖRGEIRŐL

ASSERMANN EZREDES, ASBÓTH LAJOS TÁBORNOK, FREY ARTHUR, DR. GUYON RIKÁRD TÁBORNOK, HORVÁTH MIHÁLY, IRÁNYI DÁNIEL ÉS CHASSIN, KMETY GYÖRGY TÁBORNOK, MÉSZÁROS LÁZÁR ALTÁBORNAGY, PULSZKY FERENC, RÜSTOW, SCHLESINGER MIKSA, B. STEIN TÁBORNOK ÉS SZEMERÉ BERTALAN

IRATAIBÓL.

KÖZREBOCSÁTJA
SZOKOLY VIKTOR.

Pest,
NYOMATOTT EMICH GUSZTÁV
MAGY. AKAD. NYOMDÁSNÁL
1867.

„A vitában levő tárgy szívünkig hat s férfiatlanság lenne és kislelkűség, sima és csalékony színekbe burkolni oly tárgyakat, melyek természetüknél és következményeiknél fogva az országot bosszankodással töltik el és iszonyattal.“
(F o x l o r d, Temple fölött.)

Függetlenségi harcunk árnyéka megszólalt.

Az árnyék: Görgei. Szava: a „Gazdátlan levelek.”

És az árnyék, kinek nevét még dalában is iszonykodva emlegeti a nép; ki ellen 18 év óta történetünk minden lapja vádat kiált; kinek köztünk megjelenése bámulatra indító kérdőjel; kit már elitéit a történelem. — ez árnyék azt mondja, bogy a honárulás bélyegét nem saját tettei, hanem a forradalmi kormányzó pártjabeliei sütötték reá.

„A világosi fegyverletételt megelőző és kísérő azon állítólagos körülményeket, — írja Görgei, — melyek a Törökföldre menekült magyar kormányzó pártjabeliei révén kaptak hírré Magyarországon — nem koholtak gyanánt

fogadván a nemzet, mi lehetett természetesebb annál, hogy ez csakhamar rám süsse a honárulás bélyegét, az aradi és pesti vesztőhelyekkel és saját életben maradásommal szemben.“

Ezt olvasva, nincs Magyarországon párt, mely szabadkozva így ne kiáltana fel: „Ne dörzsölődjél hozzám kormos ember — színed rám ragad.“

Λ XVI. Lajos ellen történt felzúdulásról emlékezvén meg egy mélyeszti angol államférfi, így szól: „Egy egész népnek lázadását nem tekinthetni mesterkéltnél úton, kéz alatt előidézettnek; kell, hogy erre a népet tettek hitták légyen föl.“

Ez akkor is áll, ha Görgey elítéltetését tekintjük.

Az egész nemzet érzelmeinek ellene zúdulását nem tekinthetni mesterkéltnél úton, valamely párttól előidézettnek; a nemzetet erre tettek, Görgey tettei hívták föl.

S e tettek elésorolását veszi alább az olvasó. A ki nem oltható történeti tények megvilágító lámpáját nemcsak a kormányzó pártjabeliei, nemcsak teljesen neutrálisok, de legtöbben oly kitűnő férfiak tartják itt Görgey sötét alakja elé, kik épen nem a respublica harcosai.

Pesten, november végén, 1867.

Asserman Ferenc ezredes Görgeiről.

Betűrendben óhajtván e lapokon Görgey jellemzéseit közzé tenni, a véletlen első helyet Asserman ezredesnek, a szomorú nevezetességű világosi hős egyetlen határozottabb védőjének nyújt.

Asserman röpirata*) körülbelül azon időben jelent volt meg, midőn Görgei a koronázás után tisztelgő körutat tett minisztereinknél, s midőn a honvédelmi minisztériumról hirlett, hogy a közvélemény kielégítéséül oda volt-honvédet is fognak kinevezni. S mert Asserman csakugyan kinevezteték Andrássy oldala mellé honvédelmi titkárnak, e körülményeket sokan egymással kapcsolatban levőknek tartották. E véleményről — melyet osztani mi nem vagyunk hajlandók, — magának Assermannak is — úgy látszik — tudomása lehetett, mert röpirata elején tiltakozik azon föltevés ellen, mintha „az itt felmerülő kérdés fejtegetésének valami célzatos politikai iránya lenne.“

Asserman irata nem nagy értékű. Görgey mélyebb jellemzésével nem foglalkozik s tollat rántva mellette, nem azon számos szakavatott munka tételeneinek megdöntését tűzi ki feladatául, melyek Görgeit elítélik, mint vezért, el mint politikust, el mint jellemet, s melyek árulásának genesisét adatok s okmányokkal támogatva, fokról fokra — egész Világosig elének tárják: hanem egy-két odavetett hírlapi remarque ellen harcol, zászlójára irt ilyen jelmondat alatt: „Görgei a világosi fegyverletétel miatt nem áruló!“

Részrehajlatlanságát Assermann ezzel akarja indokolni: „Kiss, Damjanics és Klapka tábornokok közvetlen vezénylete alatt járva meg pályámat: a személyi kegyek befolyása alatt álló elfogultság gyanúja sem férhet hozzám.“ Vékony argumentum ad hominem! mert épen az, hogy két oly tábornok közvetlen vezénylete alatt is szolgált,

*) „Egy nyílt szó Görgei Arthur honvédtábornok ügyéhez.“ Írta Asserman Ferenc. Pest, 1867.

kiknek becsületes lelket Görgei ideig-meddig szinten be bírta hálózni» már némileg előlegesen is föltételezhetné velünk elfogultságát, személméinek káprázását, ha ezt bőven megcáfolt röpirata nem is tanúsítaná.

A rendszeren argumentációk halmazából Assermantól csak Világosra vonatkozó okoskodását idézzük, mit ő, mint a dolgok végét, mindjárt elején tárgyal: „Miért tette le Görgei Világosnál az oroszok és miért nem Aradon az ausztriai seregek előtt a fegyvert? — kérdi önmagától s aztán így felel: Nézetem szerint Görgei az oroszok előtt tette le a fegyvereit, mert, eltekintve minden önámításoktól, neki, s a szomorú tényre befolyt vezértársainak, az orosz seregek vezetői maguktartásánál fogva, okuk volt hinni, hogy ama részről humánus s kíméletes bánásmódban fognak részesíttetni a magyar foglyok.

„Az oroszok előtt tette le a fegyvert, mert tény lévén az, hogy Ausztria seregeit az orosz hadak vezették győzelemre, — s mert tény levan e szerint, hogy a bécsi kormány ügyet Magyarországgal szemben az orosz intervenció mentette meg: emberi ítélet s a méltányosság fogalmai szerint feltehető volt, hogy a megmentőnek szava illető helyit egész súlya szerint fog mérlegeltetni; az ellenben igen is világos vala, hogy, az akkori helyzetben — ha valakitől — csak az orosz cártól lehetett még engesztelő közvetítést várni, a kinek nem kevésbé hízelelhetett, midőn a varsói herceg rövid, de sokat mondó jelentését vette: Sire, Magyarország felséged lábai előtt fekszik!

„Görgei nem is tehette le Ausztria seregei előtt a fegyvert» mert ott Haynau volt a vezér; ennek pedig bresciai kegyetlensége, pesti proclámja, honleányok megkínóztatása, s még Világost megelőző statariális eljárásai bizalomra épen nem jogosíthattak. — Nagyon is téved, ki azt hiszi, hogy ezen, Alba hg szerepére született férfiú szilajságát az előtte történendő fegyverlerakás ténye megjuhászította volna! de ellenben ismeretes jelleme s egész korábbi élete a mellett szólanak, hogy ezen ember — ha előtte rakatnak le a fegyverek — elbizakodottságának s győzelmi mámorának első rohamában, rettenetes prédát szán a halálnak.“

S aztán másutt így szól:

„A harc sikeres folytatásában tehát még csak remény sem volt többé.

„De hátha Görgei a maros-balparti osztrák hadakon ezerek elejtetése és megbénításával magát keresztülvágja s nyomban üldöztetve, folytonos élet- és vérveszteségek között török földre menekült, és a hontalan bujdosók száma néhány ezerrel szaporodott volna, vagy: ha egy elkeseredett utolsó tusában, szemben az orosz-osztrák

hadakkal, seregének felét vagy legalább harmadát felkoncoltatja s azután azokra, a kik a kétségbeesés harcát történetesen túléltek, jobb sors mégsem vár, mint Világos után: — kérem, ez nem lett volna feláldozás? Avagy mi lesz vala ez által megmentve a hazának? vagy talán a vérfürdő a boszú törét megtompította volna?

„Világos, fájdalom, igenis vont, — de minden más eset sokkal több áldozatot vont volna maga után. Görgei tehát Világosnál legkevésbé áldozta föl seregét.

„És tábornok társait... Görgei adta át gyászos végzetünknek?! Uraim, ha már ezt sárral dobáljátok: legalább ne kisebbítsétek ama jelesek emlékét; ne törpítsétek őket egy ember akaratlan eszközeivé!“ És tovább: „Avagy Görgei egymagára határozta el a fegyverletételt és erőhatalommal hurcolta oda társait? nem a főbb tisztviselők szabad akaratával s hozzájárulásával létrejött közmogállapodás eredménye volt-e a világosi feladás? . . . Vagy talán ámításokkal kecsgettette Görgei szerencsétlen társait?“

Hanem már most ezen védbeszéd után, mely Görgei régen megcáfolt lipcsei memoirejai s újabb „Gazdátlan leveleinek“ visszhangja: lássuk, miként ítélnék Asserman védencéről elfogulatlan külföldi írók s kitűnő katonai és politikai szereplőink, kik nemcsak tudtak, hanem akartak is e sötét jellembe mélyebben belépillantani.

Asbóth Lajos tábornok Görgeiről.

Sorrendünknek a véletlen is kezére játszik, midőn Asserman ezredes főntebb említett röpiratára Asbóth tábornoknak közvetlenül erre válaszul készült, csak most megjelent iratát *) javolja kivonatilag ismertetnünk. De lássuk, miként szól Asbóth.

„Nézzük pontozatonként Asserman védrendszerét. Szerző Görgeit védvén, a katastrofán kezdi és naivul szörnyűködik, hogyan találhat ott valaki árulást, a hol ezt valóban sem nem keresi, sem nem találja senki. Naivul mutatja ki diadalérzettel, hogy ott nincs semmi árulás, a hol valóban — nincs.

„A katastrofa csak eredménye az árulásnak; azt magát mást, — természetesen az előzményekben keressük. Ezekben fel fogjuk lelteni azon tényt, hogy Görgei először is elejétől fogva mindig fenntartott magának kibúvót a dolgok roszrafordultának esetére.

„Midőn a schwechati ütközet után már mint ezredes a sereg fővezényletére magát Kossuthnak felajánld, érzi hatalmát, de érzi egyúttal veszélyes helyzetét is, és nem az egyetértésben, nem az együttműködésben, hanem a viszályban keresi a fejlesztést, az ellennek előnyt nyújtva, a hol azt csak jó színnel tehetette. — Visszavonul Pozsonyból az osztrák hadsereg elől lépésről lépésre, nem védi a győri és bicskei erős vonalokat és a helyett, hogy egyesülve Perczel seregével, Buda előtt döntő csatát fogadjon, — társát kiteszi a vereségnek, önmaga egy csapás nélkül feladja a várost.

„A kormány legnagyobb zavarban Debrecenbe vonul. Görgei nőttön növeszti a zavart a kétségbeesésig, midőn nemcsak védtelenül hagyja a kormányt, elvonulván a bányavárosok felé, — de egy kiáltványt is bocsát ki, melyben nyíltan elszakad a honvédelmi

*) „Görgei.“ Cáfolat Asserman honvédezredes és miniszteri titkár vádiratára. Írta Asbóth Lajos honvédtábornok és akadémiai tag. Pest. 1867.

bizottmánytól és annak az engedelmességet teljesen megtagadja, megszüntetvén vele csakugyan minden összeköttetést. — Ilyenek után a francia forradalmi kormány az illető tábornokot a legrövidebb úton kivégeztette volna, mint árulót. És ki az, a kimondani meri, hogy nem tette volna helyesen? Vájjon ezen tény önmagában nem határozott árulás volt-e?“

És másutt: „Mellőzvéen az 1849-diki tavaszi hadjáratot, csak röviden említem meg, hogy az nem volt Görgei dicsősége. A terv Vetter, a kivitel az alvezérek érdeme. Görgei egyetlen csatát sem vezényelt személyesen, s a kápolnai csata csakis az ő engedetlen' égé következtében veszett el. Az isaszegi csata egyrészt Damjanics és Kiss Pál szívós és hősiesség ellentállása által lön megnyerve. Isaszegnél éppen Görgei mulasztotta el Gáspár tábornoknak a visszatérésre parancsolatot adni, és N.-Sarlónál mitsem gondolva a sereggel, Léván időzött s a VII. hadtestet nem küldte a csataterre. — így látjuk, hogy már Kápolnán ismét vizzályt szőtt, Dembinszkyt és Vettert megbuktatta, mindig engedetlen volt a kormány irányában. Az isaszegi csata után szétesztá sereget, — ő elment Komárom alá, Aulich tábornokot Pest előtt hagyva. Hogy Windischgrätz össze nem zúzta Aulich kis ojejét, az szintén nem Görgei, hanem csak ő hercegységének érdeme, valamint a n.-sarlói ütközet sem az ő dicsősége.“

„Átmegek a katasztrophára. — A komáromi hiábavaló verón tás, mely a már gyöngye sereget még jobban gyöngítő; határozott engedetlenség a kormány irányában, mely az egyesülést kívánta a déli sereggel, hogy Ilaynaut minden rendelkezésre álló erővel meglehessen támadni; Görgei nem mozdul Komáromból addig, míg meg nem tudja, hogy no már most Paskiewitsch beékelté magát Komárom és Szeged közé, — most vezeti seregét halálíg fárasztó meneteken és csatározásokon át Aradra s útközben Nagy-Sándort kiteszi az összes orosz erőnek.

„Aradra érkezik valahára, — ő azt mondja: Késő, a temesvári csata elveszett. De nem volt késő. Ott volt ő 25,000 emberrel, ott volt egy tartaléksereg 10,000 emberrel Gerlon és Asbóth alatt; a Temesvárról visszatért magyar sereggel összeköttetést keresni, a bátor Bemmel érintkezésbe helyezkedni kellett volna.

„Bem 12-dikén reggel korán már Radnán volt és Görgeivel, Kossuthtal akart ez iránt értekezni, végtusát megkísérlem Haynau ellen; az orosz három marsch-státióval hátra volt, Nagy-Váradnál.

„Ez Görgei esze-ágában sincs.

„De kicsikarja a kormányzótól lemondását, saját személyének

diktátorra emelését, azon hiú állítással, hogy ez az egyetlen mód kedvezőbb föltételekre. — Mik voltak ezen kedvezőbb föltételek? Világos! Mi lett megmentve a diktátorság által? G ö r g e i!

„Vessük össze e száraz tényekkel Asserman pontozatait.

„Hogy Görgei seregét feláldozta, arra határozott igennel felelhetek. Mert megérkezve Aradra, — jóllehet későn a háborítlan egyesülésre déli seregünkkel, — nem volt késő azon hadműveletre, hogy azzal még érintkezésbe helyezkedjék és vagy egyesüljön, vagy az osztrák sereget a kettő közé szorítva, végtusát kíséreljen.

„Ha — legrosszabb esetben — e végtusának nincs más eredménye, mint a menekülés török földre, megmentette volna seregét az ellen bosszújától, mert tudjuk, hogy mindazok, kik átmenekültek, és a Hauslab-féle közbenjárást elfogadták, bántatlanul térhettek vissza.

„Bemnek ez volt gondolata a temesvári csata után, a mint személyesen mondá nekem Radnán, 12-dikén, a hol Aulich hadügyér parancsára tartaléksereggel álltam, a marosi átkelést védve.

„A 14-dik lapon azt mondja szerző, (Asserman:) „Világos igenis vont, — de minden más eset sokkal több áldozatot vont volna maga után, Görgei tehát Világosnál legkevésbé áldozta föl seregét.“ — És lehetett-e még több áldozat, mint a tábornokok kivégzése, 600 tiszt bebörtönzése, a többi sereg besorozása '? Valóban előnyös vívmány!

„Csak némi előny kinyerése által is megtörténhetik, hogy nagyon is kedvező föltételek alatt kapitulálhat a sereg, mert tudva volt, hogy Paskiewitsch és az összes orosz sereg a legelkeseredettebb kitörésekkel halmozta Haynaut és szívesen látta volna, hogyha azt megverik.

„Egészen más állásban lévén, könnyen egyezhetett volna kedvezőbb föltételekbe.

„De természetesen, a teljesen levert, csüggedt, tettel nem kockáztató magyar sereg ellenében, szemben a győztes Haynauval, mitsem lehetett tenni.

„Mindezekről eltekintve, a vezér szent kötelessége a reá bízott sereggel magát akár csatázásban, akár visszavonulásban addig tartani és védeni, míg az ország egy szélsőség határán áll, és csak ott adja meg magát, ha egy talpalatnyi földje sincs többé. De még akkor is, ha legcsekélyebb mentő föltételt sem nyerhet, átlép a határon és inkább a szomszéd hatalom előtt teszi le a fegyvert.

„Hogy a számos ily példa közül az újabkori hadjáratokból

mást ne idézzek, csak Blüchert említem, midőn 1806-ban Lübeckbe vonult, és Dembinszky menekülését 1832-ben, és több lengyel vezér átlépését az osztrák és porosz területre. Ha Görgei ezeket akarja, megtörténhetik, hogy — midőn az orosz főerő N.-Váradon, előcsapatai Szalontán voltak, Paskiewitschnek pedig kedve sem volt Haynaut segíteni, — az elszigetelt osztrák erőt megverheti és tervét létesítheti. Mert Bem bizonyára, ha rögtön hírt nyer ezen tervről, Vécsey érintet, len, Guyon és Kmety derék seregeivel, a többi — ha nem is edzett de lelkesedésre bizonyára még képes — csapatokkal mindent elkövet, hogy a terv kivitelét segítse.“

„A 15-dik lapon szerző (Asserman) kérdi: És Görgei adá át őket (a tábornokokat) gyászos végzetüknek? Egymagára határozta el a fegyverletételt? — Igenis, úgy van! Mert ámbár 12-dikén Világoson még egybehívá főtisztjeit, de ezt már mint hatalmas, kérlelhetlen diktátor tévé, nem tűrvén ellentállást. Bizonyítéka ennek, hogy midőn Zambelli ezredes felszólalt az ellen, hogy az orosz előtt lerakjuk a fegyvert: Görgei őt főbelövetéssel fenyegette, valamint a sereget is — mely lázadásnak indult a megadási terv hallatára — decimálással fenyegette.

„A teljhatalmú diktátor ily érveivel szemben senkinek sem lehettek többé érvei.

„Kérdi továbbá szerző, (Asserman:) Vagy talán ámitásokkal kecsegtette Görgei szerencsétlen társait? — Nem tudom! De azt a jegyzéket tulajdon szememmel láttam, mely Görgei irodájában, közvetlen szobája mellett, első segédje által ki volt tévé, hogy abba mindenki jegyezze be magát, a ki orosz szolgálatba akar lépni.

„Úgy hiszem, eleget tettünk szerző (Asserman) e nagyhangú drámai felkiáltásának: „Feleljetek uraim e kérdésekre, avagy cáfoljátok meg e kérdésekbe foglalt állításaimat!“

Asbóth tábornok azután így ír: „Asserman a 16 dik oldalon rendkívüli súlyt fektet Görgei e szavaira: „Gram, legyen elég, ha én egyedül esem áldozatul!“ — Ez épen nevetséges lett szemben azon ténnyel, hogy áldozatul estek mind, — csak Görgei nem. Amnestiát kapott, igenis amnestiát, mert Klagenfurtba csak bellebbezve volt, védve üldözések ellen; pénzt kapott Paskiewitschtől, évdíjat húzott, kényelemben élt, ellátva minden szükségessel, — járt-kelt órák távolságára és családja mind nála lehetett s tudtommal jelenleg sem szenved nélkülözésekben, jóllehet 1848. előtt nem volt vagyona. — Evvel bizonynyal beérhetjük, ha arra gondolunk, hogy a hatalmasok az árulást s z e

re tik, de az árulót nem, és utóvégre mentül olcsóbban szeretnek tőle menekülni, lehetőleg legrövidebben szeretik kötelezettségüket irányában elintézni.

„De még egy pendant Görgei heroicus phrasisához. — Ebéden voltunk Rüdigernél másodízben, Kis-Jenőn, aug. 11-dikén. Ott volt négy osztrák tábornok, aztán gr. Zichy Ferenc,*) továbbá a magyarok részéről: Görgei, Leiningen, Pöltemberg, Aulich és én. Az ebéd után, mely különösen az orosz tábornokok és főleg Rüdiger élénk társalgása által tűnt ki, — ez a magyar tábornokok egészségére is emelt poharat, — ebéd után tehát a mellékszobában vettük a kávé magunkhoz. Rüdiger mindenkivel nyájasan társalgóit s egyszerre Görgeihez fordult:

— Herr General, wann sind Sie bereit nach Grosswardein zu fahren?

— In cinor Stunde, — felel Görgei.

„Rüdiger tovább kérdi:

— Wünschen Sie vielleicht einige von Ihren Kameraden — és ezzel ránk mutatott — mit sieh zu nehmen?

— Niemanden, als meinen Bruder, — felelt Görgei.

„Kérdem: mit akart Rüdiger ezen szóváltással V

„Biztosítani akart néhány magyar tábornokot, a kit féltett.

„És Görgei talán nem tudta, hogy ő az amnistiának megy elejébe, — mi pedig a bitó fának?”

„De Görgei egyedül akart áldozat lenni!

„A 17-dik lapon így szól szerző, (Asserman:) „De hát végreis Görgei miért tette Világosnál le a fegyvert? — mert a viszonyok hatalmával szemben, reménytelen helyzetében ez volt még a legcél-szerűbb, a mit tehetett.“

„Görgeire nézve és jelleméhez illően, igen, ez volt a legcél-szerűbb.

„Eleitől végig úgy intézte a viszonyokat, hogy számára maradjon kibúvó. Azért vonult kardcsapás nélkül 1848-ban Pozsonyból Budára. Azért adta ki a nyilatkozatot és odavetette a kormányt Windischgrätznek, melyet hogy ez szét nem vert, nem az ő érdeme. Azért hagyta Schlicket, ki már a két magyar sereg közé szorítva, el volt veszve, — menekülni. Azért hiúsította meg a kápolnai csatát engedetlenségével. Azért távolította el Dembinszkyt, Vettert. Azért ment vissza

*) 1819-ben a muszkák vezetője.

Komáromból Budára. Azért áldozta fel a Vágdunánál egyenként a hadtesteket és demoralizálta a sereget; nem engedelmeskedett a kormánynak, egyesülésre a déli sereggel. Azért tette magát idejekorán a muszkával érintkezésbe, és végre, azért nem kísérletté meg seregét Aradról tovább vezetni és védeni, hanem visszament Világosra, hogy aztán maga Klagenfurtba, pajtásai pedig az aradi vérmezőre menjenek.

„Úgy látszik, hogy Asserman is azon naivok közé tartozik, ki az árulást csupán csak annak egy alakjában képesek felismerni; abban tudniillik, melyben a színpadon látni szokták. Az árulónak nem kell, hogy okvetlenül vörös haja és görbe lába legyen. Nem kell, hogy vadregényes háttérrel ellátott barlangos vidéken alkudjék meg az ellenséggel éjnek idején, egy krajcárig állapítván meg vérpénzét. Nem kell, hogy állásokat, terveket áruljon el, megkerítesse az elárulandót az ellennel.

„Hiúsult dölyfből, gyűlöletből azok iránt, kik útjában állanak; ilyenek megbuktatására, makacsságból, nagyravágyóéból, tervei megsemmisülése miatt és daemóni szenvedélyekből is képes valaki, — ha hiányzik benne a morális alap, ha nem vetette hitét és lelkesedését az ügybe, — ezt, bármily szent legyen, lépésről lépésre a bukás felé vezetni.

„És ezt a milliók, kiknek sorsa miatta az egbe kiált, ne nevezhessék árulónak?

Frey Arthur Görgeiről.

E német író, ki önvédelmi harcunk történetét magyar és osztrák férfiak közreműködése mellett bocsátá ki, Görgeyt abban hosszabban jellemzi. Mi sorait csak onnan kezdve vesszük át, midőn Görgei magyar seregünkben szerepelni kezdett.

„1848. októberében Kossuth Görgeit a felső-dunai magyar sereg fővezérletével bízta meg.

„E választás sokakat meglepett, — írja Frey,*) — mert a legtöbb ember csak most hallotta először Görgei nevét, azonban mindenki meghajlott Kossuth szentnek tartott akarata előtt, kit — fájdalom — G ürgéinek színlelt hazafiassága s erélyes és megvesztegethetlen forradalmán álarca kelepébe vitt.

„De ki ne hitte volna Görgeit lelkes és forradalmi érzelmű hazafinak, miután az áruló Zichy Ödönön a büntetés oly rettentő példáját hajtotta végre! Ez a tevés embere, — gondolá Kossuth, — oly ember, kinek hazafias buzgalma előtt az arisztokracia előjogai elenyésznek, oly férfi, ki semmitől sem retten vissza, ha a hont kell megmenteni.

„Hogy azonban mennyire csalódott Kossuth, csakhamar kiviláglott, mert a nemzeti mozgalom és Kossuth pártfogása által a porból kiemeltetve, alig érzé magát oly erősnek, hogy maga részére pártot szerezhessen, azonnal elhagyta a forradalom terét s oly teremtményekkel vette magát körül, kik mindenha romlása valának minden forradalomnak és ostorai az emberiségnek. Magyarország arisztokratikus elemeinek központra vala szükségük, mely körül csoportosuljanak, s Görgei, ki lelke mélyéből ellensége vala a magyarságnak s a mellett maga részére külön állást óhajtott, annálinkább kész eszkö-

*) „Ludwig Kossuth und Ungarns neueste Geschichte.“ Mannheim, 1849. — III. köt. 197 — 204 lap.

zükké lett, mert egyszersmind oda is törekedett, hogy Kossuth ellen oppositót teremtsen s ennek hatalmát és népszerűségét aláássa. így tesz a féreg, mely az életerős csert folytonos emésztésével megdönti.

„Első árulását Görgei tudvalevőleg a kápolnai ütközetnél kezdi meg, a hol nem Dembinszky csatatervei, hanem saját feje szerint működött s ez által a magyarokat arra kényszeríté, hogy a Tisza mögé vonuljanak vissza, a helyett, hogy elősegítette volna az osztrák erőt tökéletesen megsemmisíteni, a mit Dembinszky csatatervével bizonyosan ki lehetett volna vinni.

„Másodízben lett Magyarország árulójává, midőn 1849. májusában, Komárom győzelmes fölmentetése után a rendelkezésére álló számos haderőket egy jelentéktelen és stratégiai szempontból nem fontos vár (Buda) bevételére fordította, a helyett, hogy a tökéletesen demorizált és vad felbomlásban levő osztrák sereget a legkeményebb katonai uralom alatt nyögő Becs falai alá üldözte volna, mely város Magyarország szabadsága és függetlenségéért legnemesebb vérért fecsérelte és vágyva várta az órát, melyben a magyarok által rabszolga-igája alól fölmentetik. Ha ez megtörténik, a harc fáklyája a birodalom szívében gyújtatván meg, az Magyarország és Európa szabadságának világító lángjává lesz. De Görgei épen ezt nem akarta, mert ekkor a magyarok a szabadságnak mintegy apostolaivá, Kossuth mintegy megváltóvá válnak, ő neki magának pedig a hadi dicsőségben Dembinszky és Bem tábornokokkal kell vala megosztoznia.

Ezért tehát Görgei elállít az üldözéstől, tönkre tévén ezzel Magyarországot, s hogy az ellenségnek ereje helyreállítására időt engedjen, a harc folytatásáért lelkesülő haderejével Budának fordult. „Három nap alatt kezeink közt van Buda!“ állítá Görgei; azonban a három nap három hétre nőtt. — Buda ugyan be lőn véve, azonban ez idő alatt Ausztria nagyjából helyreállította hadseregét, az oroszok pedig a határon állottak.

„Még mindig lett volna rá idő a hazán ejtett sebeket behegeszteni, bár nagyobb erőmegfeszítéssel, mint különben, hahogy Görgey nem esik vala tökéletesen az irigység alattomos boszú szellemének körmei közé. Ő Dembinszkynek jól kigondolt és kidolgozott hadi terveit egyáltalán nem akarta kivinni, mert jól tudta, hogy azok az ellenséget meg fognák semmisíteni, s némely magyar aristokratának reaktiónárius törekvését felhasználva, oly pártot csoportosított maga köré, mely a magyarok és lengyelek közé a vizsály magvait hinté.

„Görgeit áruló tervei és törekvéseiben azon körülmény még

jobban megerősítette, hogy Kossuth a dicsteljes erdélyi hőst, Bemet, kit a nép mint valami had istont tisztelt, — fővezérré akarta kinevezni, csak alkalomra várván, hogy az üdvözlő rendelkezést végrehajthassa. Azonban — fájdalom — erre már alkalom nem igen került, mert Görgei napról napra növelé az árulást.

„Debrecentben történt Görgei harmadik gyalázatos árulása. Nagy Sándor egész hazafias lelkesültséggel és hősi bátorsággal ütközött meg az övénel háromszorta nagyobb orosz sereggel. A magyaroknak csak kevés ágyújuk volt, de mégis óriási erőfeszítéssel harcoltak, mert Debrecent, a magyar elem szívét meg akarták tartani s az orosz hadsereget mindaddig fönntartani, még Görgei 40,000 emberből álló hadosztályával segélyükre nem jön. Azonban hiába való volt minden véres áldozat, mert Görgei — ki csak két órányira volt csapataival Debrecentől, — ezeket nyugalmasan táboroztatá. Midőn az egyenetlen, véres harcot elbeszélék előtte, nyugodtan s hideg vérrel hallgatta azt végig s a gyors segélyt kérésre semmit sem hederített. Ha ő is oda siet hadosztályával a csataterre, az oroszok tökéletes vereséget szenvednek; de ő ezt tenni nyakasán vonakodott, a magyaroknak hátrálniok kellett a túlnyomó erő előtt, Debrecent az ellenség részére kellett odaengedni s az oroszok akadály nélkül nyomulhattak előre.

„Még sem volt minden elveszve. Azonban az áruló fekete lelke már semmi büntől sem riadt vissza s átkos tetteit negyedik, égbekiáltó árulásával koronázta meg. Világos volt azon hely, melynél ő Magyarországot oly gyalázattal illette, milyennél nagyobb egy harcos nemzetet nem érhet. Seregeit úgy állítá föl, hogy azoknak — az ellenség körülvétetvén — fegyverüket le kellett tenniük, s ennek könnyítésére még azon gyalázatos hazugsághoz is folyamodott, miként az oroszok a magyarok barátaul, szövetségeseiül tekintendők. S a fegyvereket Oroszország s nem Auszria előtt tevén le, ezzel hona szerencsétlenségeinek poharát teltté tette, mert így lehetlenné lön nemzete és az uralkodó hatalom közötti engesztelődés.

„Hogy ezen ördögi terve mily remekül sikerült, csakhamar kitént, midőn Magyarország legnemesebb fia hóhér keze, alatt vértettek el. Görgei maga részére Paskiewitsch hercegtől teljes biztosítékot vívott ki, bajnoktársait azonban, sőt még hadsegédeit is — kik irányában mindig különös jóakaratot színlelt — gondatlanul szolgálattá ki az ellenség véres boszújának.

„Ily gyalázatos tett irányában a nyelvnek nincs kifejezése, mert nincs oly ok, mely igazolhatná őt. Azonban — fájdalom — mégis

találkoznak olyanok, kik a hazaáruló számára tudnak mentő szavat. Ezek a konszervatívek, kik szerint Görgei eljárása indokolva van loyális érzelmei által, s ezek azt állítják, hogy Görgei alkotmányos, független, de nem republikánus Magyarországot akart.

„Mi teljes szívünkben oda engedjük a konszervatíveknek azon örömet, hogy egy oly jellemet, milyen Görgei, híveik közé számítsanak; azonban, mint történetírónak, kötelességünk az igazságot lehető tisztán szolgáltatni át az utóvilág számára, s ezért határozottan ellent kell mondanunk azon állításnak, mintha Görgei eljárást politikai elv vezérelte volna, s azon száz bizonyíték közül, melyekben ő mindig azt erősítette, hogy Európa szabadságáért és a republikái elvéért harcol, csak az alábbi, általa Komáromból kibocsátott proklamatiót idézzük:

Bajtársak!

Alig egy hónapja, hogy a Tisza mögött álltunk, kétes pillantásokat vetve kétes jövőnkre.

Ki hitte volna akkor, hogy egy hónap múlva már a Dunát fogjuk átlépni, s hogy szép hazánk legnagyobb része föl lesz szabadítva a hitszegő dynastia rabszolga-igája alól!?

Legbátrabb férfúink: sem mertek volna önbizalmukban annyit reményleni. Azonban a hazaszeretet szent lelke lángolt bennetek. Ti győztetek, kétszer győztetek egymásután, s kell győzőtök ezután is. Emlékezzetek erre, ha megint csatára kerül a dolog.

„Minden eddig vívott ütközetünk elhatározó vala; de még elhatározottabbak lesznek azok, melyeket ezután vívandunk.

Emlékezzetek erre, ha ismét csatára kerül a dolog!

Számotokra jutott a szerencse, hogy e szép hazának) ősi önállását, nemzetiségét, szabadságát és örökké fönállása biztosítékát kivívtátok. Ez a ti legszebb, legszentebb feladatok.

Emlékezzetek meg erre, ha megint csatára kerül a dolog!

Sokan azt hiszik közülünk, hogy óhajtott jövőnk már ki van víva; azonban ne csaljátok önmagatokat, mert ezen harc nem Magyarország és Ausztria közt dől el; e z e u r ó p a i h a r c lesz, a természeti és szent jognak a szemtelen zsarnokság elleni harca. Es a népnek mindenütt győznie kell, és győzni fog mindenütt.

Emlékezzetek erre, ha megint csatára kerül a dolog!

S mivel erős hitem, hogy köztetek alig van valaki, ki a gyáva életet jobban szeretné a dicső halálnál, s ki velem együtt ne érezné, hogy egy oly nemzet fiai rabszolgákká nem lehetnek, kik Szolnok,

Hatvan, Bicske, Isaszeg, Vác, Nagy-Sarló és Komárom hősei valának, — azért a legiszonyúbb ágyútűzben is csak ez a szavam van szántatokra:

Előre b a j t á r s a k, csak mindig előre!

Emlékezzetek erre, ha megint csatára kerül a dolog!“

„Már ezen egy proklamációjával is nyilván a respublika hívéül nyilvánítá magát Görgei s így nem a magyar harc irányával való elégedetlensége volt azon ok, mely iszonyú árulására vezette, hanem nagyravágyása és féltékenykedése.“

Dr. Guyon Rikárd tábornok (Khursid basa) és Görgei.

Gr. Guyon, Görgei jellemzésére egyenesen vonatkozó iratot ugyan nem hagyott maga után, mindazáltal jelen füzet közrebocsátójának birtokában egy oly eredeti okmány van, mely a magyar születésű s mindent a nyegyvennyolcadikai események és azok vezérférfiainak köszönhető Görgeire vonatkozólag igen jellemzetes, a nagyszerű ellentétnél fogva.

Guyon nem volt magyar. Guyon tábornoki rangját hősi kardjának és annak köszöné, hogy életét a nemzet ügyéért százszor tévé merész kockára, hogy közreműködése nem egy fényes győzelmünkre hatott döntőleg; s Guyon bármely állam hadseregében magasabb rangra juthat vala mint nálunk, a minthogy kimenekülése után jutott is.

S a míg Görgei, a magya r, a forradalom teremtménye, a forradalom által, a hatalom legmagasb polcára jutott ember, sértett hiúságból oda viszi a dolgot, hogy a nemzeten Világosnál oly becstelenséget ejt, milyen azt hisztériái léte óta még sohasem érte: az alatt az idegen Guyon még a világosi föltétien fegyverátadás után egy nappal később is, Ilaynau osztrák tábornoszernagy kapitulációra felszólítását következő levélben utasítja vissza:

A déli magyar hadsereg parancsnokától.*)

Az osztrák cs. k. reserve-sereg parancsnokához.

1849. aug. 14-dikán, éjfélkor.

Önnek ma reggel kelt azon felszólítását, melyben engem fegyverletételre szólít, az Ön parlamentairja, N. N. százados útján épen most kaptam meg.

*) Ezen levélnek másolatát küldte a tábornok Haynauhoz. Guyonnak sajátkezűleg írt és aláírt, német nyelvű eredeti fogalmazványát a hős tábornok tisz-

Én azon magyar alkotmány védelmére fogtam fegyvert, melyre mi V. Ferdinand ő felsége parancsára felesküdtünk s én a Mindenható Isten színe előtt azt hiszem, hogy helyesen cselekszem.

Ha az osztrák császár az 1848. március 15-dikei alkotmányt biztosítaná s Magyarországon mindenki számára, kivétel nélkül bántatlanságot (pardon) hirdetne ki, akkor leteszem a fegyvert, s a mennyiben parancsai az alkotmánynyal megegyezők, mindenben engedelmeskedem neki. Addig azonban az alkotmányt minden, kezeim közt lévő hatalommal védem s az osztrák hatalomnak az utolsó ember elestéig s az utolsó csepp vérig ellene szegülök.

A lugosi táborból

Gr. Guyon,
tábornok és seregszereparancsnok.

A többit a történelem beszéli el. Tudjuk, hogy Guyon nem sokad magával keresztülvágta magát az oroszok által megszállott Erdélyen s több halhatatlan emlékü hősünket (többek közt Hemet s Kmetyt), kiket Görgei az osztrák bakó prédájává tett, — szerencsésen török földre vitte magával.

telt nevű özvegye szívességéből bírjuk. Az angol születésű Guyon hibákkal telt német levele így hangzik:

Von den ungarische Sud Armee Commandant.

An den Kommandant den k. k. Reserve Armee.

Mitternacht, 14. 1849.

Ihr Aufforderung von heute früh habe ich durch Ihre Parla-
mentair Rittmeister-----eben erhalten, vo Sie mir auffordern die
Waffen zu strecken. Ich habe die Waffen ergriffen, um die ungarischen
Constitution die vir durch Befele Sr. Majestet Ferdinand den ö-ton
zu geschworen haben, zu vertheitigen, und ich glaube vor Gott den
almächtigen recht zu tinin. Sollte der Kaiser von Oestereich Franz
Joseph die ungarische Constitution von 15-ten März 1848 garantiren
und frei Pardonn für ein jeden in Ungarn ohne ausnahm publiciron,
dann werde ich die Waffen strecken, und sein befehl in so weit sie
mit die Constitution einig sind, in alles gehorgen. Bis dann aber
werde ich die Constitution mit aller in mein hand stehend macht vor-
theidigen und bis zum letzten man und zum letzten Tropfen blut die
üstereichischen macht die stiern bitten.

Lager zu Lugos.
Gr. Guyon m. p.,
General mul Armee Commandant.

Horváth Mihály miniszter Görgeiről.

„Mégfogadtam magamnak, — mondja Horváth Mihály „A függetlenségi harc története“ előszavában, — hogy az események szintúgy , mint a szereplő személyek tekintetében csak egy erő s egy szenvedély által engedem vezetetni toliamat: az igazság ereje, a szabadság és hazaszeretet szenvedélye által, nem tekintve, nem kérdezve soha, tetszik-e az illetőknek?“

Szükségesnek tartottuk legkitűnőbb történetírónk fönnbbi szavait idézni, mert ő, ki függetlenségi harcunk kútfőit eddig mindenkinél nagyobb buzgalommal s kitartással nyomozta, nemcsak az események világos képét tárható elének, de ama napokban való közvetlen szereplésénél s az ügyek élére jutott egyénekkal való egyenes érintkezésénél fogva a jellemek megítélhetésében is mások fölött kettős előnnyel bír: a napfényre hozott tényekből következtetés és a közvetlen megfigyelés előnyével.

Lássuk tehát, miként szól „a tollát csak az igazság ereje által vezetetni engedő“ történetíró:

„E férfiú (Görgei), ki utóbb hazánk sorsára eldöntő befolyást gyakorolt, vezérnek termett ritka tehetségeivel rendkívül sokoldalú, mondhatni chameleoni színváltozású jellemet egyesített egyéniségében. A később annyi dacot s önfejűséget, annyi hiúságot s nagyravágyást, annyi önzést és gyűlöletet tanúsított fővezér, mielőtt mind tényleg, mind erkölcsileg hatalomra jutott, annyi simaságot s magát mások szívébe behízelegni tudó szeretetreméltóságot, oly buzgó s önzetlen hazafiságot, annyi szerénységet tudott színlelni; s c mellett társalgása oly nyájas és fesztelen, külseje oly szívet nyerő, esze oly villanyos, élcei — melyektől önmagát sem kímélé — oly találók, kedvderítők valónak, mások hamar fölismert gyöngéit annyira érté kizsákmányolni, hogy a kire ő hálóját kivetette, kinek szívét, jóindu-

latát megnyerni óhajtotta, az ritkán tudott ellentállni személyiségé varázsának. *)

„Görgei kora ifjúságától fogva egy osztrák katonai intézetben neveltetvén, s majdnem egészen 1848-ig az osztrák seregben szolgálván, — mely mint tudjuk, sajátságos jelleménél fogva a polgári elemnek ellentéte, keblében semmi polgári erényt meggyökerezni nem engedett, — ekként legfogékonyabb éveiben hazájától távol, annak történetét, jogait s intézményeit, nemzeti életét és szokásait nem ismerve, azon magasztos érzelmeket sem ápolá s fejte ki lelkében melyeket e szó: hazafiság foglal magában. Nemzete erkölcsével és sajátságaival, vágyaival és törekvéseivel ismeretlen, idegen vala hazájában; még mint hadvezér is majdnem kizárólag azon idegönckkel társalkodók s lépett meghittebb, barátságos viszonyba, kik az osztrák hadseregből léptek át nemzeti hadainkba. A hazafiúi lelkesedést mivel-hogy maga nem ismerte, nem érezte, másokban som becsüié, s bár elégszer tapasztalható, hogy fiatal hadainkat nem annyira a képzettség, — mi bennök bizonyára kevés vala, — sem a parancsnokok, vezérek jellessége — mi szintén nem állott magas fokon, hanem főleg honvédcink rohamos, hazafias lelkesedése vezette a nyert diadalokra, szorzotté neki, a vezérnek is, legtöbb, legszebb koszorúit: ő e hazafiúi lelkesedést mégis nemcsak nem ápolá, sőt inkább lehangolni ügyekezék s üldözni, elfojtani látszék a seregben.

„Szemere, midőn augustus első napjaiban az oroszokkal való alkudozás vezetése végett táborában időzék, a kormányhoz küldött tudósításában Görgei főhadiszállását e szavakkal jellemző: „Monk táborában vagyunk!“ De utóbb, Görgei jellemrajzát írva, maga is megigazítá ezen véleményyt. „Ő, úgymond, helyesebben: nem Monk, ki a monarchia helyreállítását politikai szükségességnek tartaná: ő csak egy fiatal hadnagy, kit a forradalom rögtön vezérré emelt, és mintha csak egy pusztá játék intézője volt volna, csak játszott nemzete, hazája sorsával.“ Hazaszeretet, lelkesedés nemzetéért és a szabadságért, ismeretlen érzelmek valának előtte.

„Görgei lelkében magasztos érzelem nem létezett: az ő jellemének a hiúság, becs- és dicsőségvágy, a legszentebb dolgokkal is gúnyolódva játszó könnyelműség, dac, hűség- és kegyelethiány voltak leg-erősebb vonásai; az ő keblében ama magasztos haza-

*) „M. orsz. függetlenségi harc. tört.“ Horváth Mihálytól, I. köt. 590. lap.

fiúi érzelmek és erények helyet a magángy ülöiét és boszú nemtelen szenvedélyei töltötték be.

„Ilyennek ismerte őt már 1840 tavasza óta maga Kossuth is.

„Kossuth s a nemzet nagy része őt a bukás után árulónak bélyegezte; s e hiedelem, kivált mindjárt a bukás után annál szélesebb körben terjedt el, minél nagyobb lón az ellentét az ő és bajtársai sorsa közt. D e Görgei nem volt áruló a szó közönséges értelmében. Ő nem bocsátó áruba hazáját fejedelmi kegyelmekért, méltóságért, kincsekért. Az ő becsvágya nem valami paszományos méltóságért, melyben másokkal osztoznék; som pedig kincsekért, miket cynismusa becsülni nem tudott, hanem dicsőségért sóvárga. S miként Szemére szépen s találólag mondja: „ő ugyan örömebb lett volna nap, moly a szabad Magyarország fölött tündököljék; de azon gondolattól som borzadt vissza, hogy alakja hazájának romjai fölött tűnjék fel, csakhogy magasan tűnjék fel. Ő nem anyagi önzésből volt áruló; ő egyedül daczból, szeszélyességből, gyűlöletből, az igazi haza- és szabadságszeretet hiányából tette tönkre h a z á j á t.“

„Görgei rejtélyes jellemét, makacsságát s cynismus alá takart heves nagyravágyását tábornoktársai, sőt még barátjai som ismerték.

„A sereg tisztjeinek nagy része annyira demoralizálva volt Görgei által, hogy miként ez előtt, úgy előttük is nem a haza, nem a szabadság, hanem egyedül önzés, önfenntartás volt a cél, melyre törekedtek.

„Görgei nemtelen szenvedélyt s ártani vágyat táplált kebelében mit azonban mesteri ravaszsága és alattomosága mellett jól tudott olrojtteni.

„Kossuth ellen nagy gyűlölettel viseltetett. És bár mivel nagy physikai bátorsága mellett az erkölcsi bátorság csodálatosképen hiányzott kedélyében, e gyűlöletet ravaszságánál fogva hízelgő, mézes szavaival — midőn Kossuthtal találkozott — sokáig takargató, de alattomos ellenzéke már 1848. decemberében vette kezdetét.

„Még akkor ugyan nem lehetett Görgei viseletét hűtlenséggel bélyegezni; oly kevés, homályos, bizonytalan volt még e tekintetben az adat, hogy elhirtelenkedés vádja nélkül még jellemezni is alig lehetett a vezér magaviseletét. Azon rejtélyes szerepet azonban, melyet utóbb árulássá fejtett, már oz időben elkezd játszani a kormány irányában.

„Kossuth 1849. januárjában e sorok írójához, (Horváth Mihályhoz), midőn ez nála az ügyek állásáról kérdezősködött, így szólott:

„ha Görgei nem áruló, akkor megelégedhetünk az ügyek állásával.“ — „Görgei közel áll — írja ugyanő január 19-dikén Szemeréhez — az áruló névhez, ha már most is nem az.“

„Görgei nagyravágyó volt s nagyravágyása mellett törhetlen erély is volt benne céljának elérésére; különben a haza iránt is kétes-hűségű katona, ki mindent kardjától akart tenni függővé, s mindamellett is, hogy egyébnek, mint a hadi mesterségnek értéséről bizonyítványt nem adott, minden mást lenézett, gúnyolt, megvetett; a cynismus condrája alá rejté nagyravágyását.

„Görgei és környezete, mióta a muszkákkal érintkezésbe léptek, az előbbinél még sokkal nagyobb mértékben folytatták erkölctelenítő, lehangoló hatásukat a hadseregbe. Minthogy Görgei, miként a Pöltembergnek adott utasítás bizonyítja, már ekkor (aug. 6-dikán) el volt határozva fegyverét letenni, — minden esetre szükségesnek látá a serget, melyben minden szerencsétlenségeknek s a végsűker reménye tünedeztenek dacára is, még mindig számosán voltak a szilárdlelkű hazafiak, olyanná tenni, hogy abban ellentállásra ne találjon, bármi módon vetend is véget a háborúnak.*)

* „Magy. orsz. függ. harc. tör. III. köt. 439—440. 1.

Irányi Daniel kormánybiztos és Chassin Görgeiről.

Parisban 1860-ban két vastag kötetben terjedelmes történeti munka jelent meg francia nyelven Irányi Dániel volt kormánybiztos és menekült hazánkfiától. E munkán Irányin kívül Chassin Károly-Lajos is szerzőül van említve, azon író, kinek hazai költészetünk ismertetése miatt is köszönettel tartozunk. Ohassin azonban maga bevallja az előszóban, hogy a „magyar forradalom politikai története“ megírásában az ő része nem oly reális mint milyen barátjéé s bárha az események és személyek fölött kimondott ítéletekkel egyetért, saját felelősséget mégis csak a munka alakjáról vállalhat, melynek művészi berendezése tőle eredt.

Így hát e történeti mű lényegére nézve egészen Irányi sajátja, kinek Görgei fölött ejtett nézeteit s ítéletét alább közzé téve, nem hagyhatjuk érintetlenül: mily viszonyban állott szerzőnk a szomorúan szerepelt diktátorhoz. Irányi Görgeivel együtt szepesmegyei származású, kora vele majdnem egyenlő s gyermekkori barátja. Tehát oly viszony vala köztük, mely Irányit természet szerint — Görgei előnyére tehetne volna elfogulttá. De Görgeit Irányi is elítéli.

„Görgei régi nemes családból származik, — mondja Írónk, — s Topporcon, Szepesmegyében, 1818. febr. 5-dikén született. Rendes iskolai tanulmányai végezte után, — melyeket azonban teljesen be nem fejezett, — atyja őt a tulni katonai utász-akadémiába adta. Három fivére volt s atyja nem vala gazdag. Ez oka, hogy katonáskodásra volt szánva, mint azon egyedüli életpályára, melyen gyorsan juthatott odáig, hogy maga-magát tartsa. Tulnban három évig szorgalmasan tanulván, belépett a magyar testőrségbe, hol a szabályokhoz képest öt évet töltött. A testőrségnél töltött ezen öt év alatt folytatta katonai kiképzését s jó magaviselete, munkára alkalmazhatósága és értelmessége által tüntette ki magát. Végre egyik huszárezredbe alhadnaggyá neveztetvén ki, csakhamar benyújtotta lemondását. Folyton

izgatott tevékenységének túrhetlen volt a helyőrségi békés élet; irigykedve látta az övénél gazdagabb családokból eredt bajtársai gyors emelkedését, míg ő maga csak rendes s igen lassú előléptetést várhatott. Végre azt is mondják, hogy az osztrák hadseregből kilépésének elhatározó oka egyik feljebbvalójával való összeütközése volt.

„Bármint legyen is a dolog, elég az hozzá, hogy kilépése után Prágába ment vegyészetet tanulni. Itt vett feleségül egy francia nőt, ki nevelőné volt egy gazdag háznál. Azt is beszélik, hogy e házasságba csak azonvaló boszújából ereszkedett, mert tanítványának, rop-pant vagyon örökösének, kezét megtagadták tőle.

„Nagybátyjának, Görgei Ferencnek halála visszaszólította őt Magyarországra, hol nagynénje óhajtásához képest az elhunytnek hagyatékát kezelte. Nemsokára aztán kitört a forradalom. Görgei Arthur sictott szolgálatát a nemzeti kormánynak felajánlani. Százados-sá neveztek ki a Győrött alakult honvédszászlóaljhoz. Batthyányi Lajos katonai titkárának, Ivánka Imrének ajánlatára csakhamar osztályparancsnok lett őrnagyi ranggal, s ily minőségben láttuk őt a Csepel szigetét megszállani, Jellasics közeledtekor. Ismerjük gróf Zichy Ödön kivégeztetését, s ez nevéet egyszerre ösmertté tette. Tudjuk azt is, hogy Perczel Mór parancsnoksága alatt ő is közreműköd-vén Both és Philippovics osztrák tábornokok hadteste elfogásában, ez előnyt magának tulajdonította és sikerült neki főnökét, Perczelt teheti-enné elhítenie, a kívül szakított is. Kossuth ezredessé nevezte ki, s Móga hadseregéhez küldötte, s a schwoehati szerencsétlen csata után tábornokká s a Dunán túl működő magyar sereg főparancsnokává tette.

„Ily gyors emelkedés megzavarta a fiatal tiszt lelkét. Most már mi sem látszott előtte elérhetlennek, s ő egyenesen a legfőbb hatalomra kezdett törekedni. Pozsonyból 1848. november 11-ről Kossuth-hoz intézett levelében levonta a fátyolt eltítkolt nagyravágyásáról midőn a dictátorság szükségességéről beszélt, s midőn elég tisztán engedé megértetni, hogy ő az, kit erre ki kellene szemelni. Miután tudniillik azon elvet állította fel, hogy közveszély idején minden hatalomnak egyetlen kézbe adása egyedüli mód — a történet tanúsága szerint — a haza megmentésére, a tábornok így folytatá levelét: „Azon embereknek, kik szükségesnek találták a magyar hadsereg nagyobb részének vezérlését egy egyszerű polgárra bízni, mondom, ugyanazon embereknek kell megítélnie: vajjon Magyarországot nem zaklatja-e balcsillagzata annyira, miként romlásától egyéb nem mentheti meg, mint egy hatalmas

ditátorság felállítása.“ — Görgei ugyan emlékirataiban azt mondja, hogy ő Kossuthra célzott, de vajjon a később bekövetkezett események nem világosítják-e fel kellőleg a tábornok-vezér ezen ködös szavait? *)

„Görgei népszerűsége jelentékeny volt, ezt mi is bevalljuk, s hogy az volt, ezt sok részben Kossuthnak köszönhető. A hadseregben való népszerűségét szokásai, személyes bátorsága és tehetségei okozták. Külseje azonban egyáltalán nem volt martiális. Kicsiny fejét gesztenyeszínű haj borítá, melyet tövig nyírva hordott; szürke szeme csillogását pápaszeme elleplezte; szakálla ritka s bajsza nem igen hasonlított huszárjaiéhoz. De magatartása és szokásai igen katonásak valónak. Testalkata magas és sugár; szigorú arckifejezése, kimért járása, parancsoló és büszke komolysága, melyet csak gúnyos mosoly szokott felváltani, s aztán röviden, nyomatékosan és harsányan szólása hatottak a vele érintkezőkre. Gyermekévei óta hozzá lévén szokva minden fáradalomhoz, vas-szervezete, közönyössége, majdnem mondhatni: a testi szenvedések irányában való érzéketlensége csapatait csodálatra indította, melyek pedig magok sem ismerők a sátrakat, hanem 18 foknyi hidegben a friss havon háltak. Ezenkívül kitűnő lovas, személyes bátorsága — a veszély keresése nélkül is nagy, s ha szükség volt rá, a legöldöklőbb tűznek is kitette magát, hogy példát nyújtson, mint például 1849. július 2-kán, midőn ő maga is belérohant a legkegyetlenebb csatába. Rendesen csak az érdemet jutalmazta, hanem jutalmazott érdemetleneket is, ha érdekei úgy kívánták, hogy creaturákat alkosson magának. Elég gyakorlott taktikával bírt, ha mások hadi terveit (különösen Bayerét) kellett kivinnie, hanem igazi hadvezér nem volt, mert maga megvallja, hogy ő inkább szervező, hogyszem strategista. — 1848. decembere és 1849. januárjában történt felső-magyarországi visszavonulását, s 1849. júliusában Komáromtól a többi seregekhez való menetét eléggé feldicsérték, de más részről emlékezetbe kell hoznunk, hogy a dunai hadsereg legfényesebb győzelmeiben, sem a Branyiskónál Guyon által kivivottban nem volt része; sem a hatvaniban, melyet Gáspárnak köszönhetünk; sem a bicskeiben, melynek babérjai leginkább Damjanicsot illetik; sem az isaszegiben, melyet nélküle küzdöttek ki; sem a váciban, melyben nem volt jelen, sem pedig a nagysarlóiban. Utolsó hadiműködéseit, t. i. Buda ostromát és Komárom alatti csatáit politi-

*) „His to ire politique de la revolution de Hongrie. 1848—1849.“ Paris, Guerre, 1860. — II. köt. 437—439. lapok.

kai szempontból élesen bíraltuk meg, de hibásak valának azok katonai szempontból is.“ *)

„Görgei, saját „Emlékiratai“ szerint, azért határozta magát a fegyverletételre — bár Törökország felé még mindig nyitva állott előtte az ut, saját vallomása szerint is, — „mért polgártársait meg akarta menteni a további harciszonyaitól.“ Azonban tudnivaló, hogy Görgei polgártársai nem óhajtották a további harc abbahagyását, sőt ellenkezőleg: legforróbb óhajtásuk vala a küzdelmet folytatni; készen valának minden áldozatra és sohasem tartották a szabadságot drágának, bármibe került legyen is az nekik. A magyar nép a háború kitérése pillanatától kezdve ezer bizonyítékát adta a haza iránti teljes önfeláldozási készségének és teljes bizalmat helyezvén ügye igazsága és vezérei állhatatosságába, a harc végéig soha sem szűnt meg remélni a győzelmet, és sohasem kívánta a békét. S akkor is, midőn már minden elveszettnek látszott, még mindig küldözd fiait a seregbe, s a nemzeti önvédelemre bármit kívántak tőle, minden zúgolódás nélkül, készséggel szolgáltattak: lovakat, élelmiszereket, takarmányt; sőt mi több, egyszerre húszt helyütt is tömegesen kelt föl az ellenség nyugtalanítására, menetei megzavarására, csupán kaszák és vasvillákkal lévén felfegyverezve. Igy július első napjaiban Gömör földművelő népe annyira nyugtalanítá Paskievics herceget, mikép ez Sasz tábornok hadtestét volt kénytelen ellenük küldeni, hogy fékezhesse őket; az oroszok közeledtére Tiszán túl is minden épkézlábú ember fegyvert fogott. Hasonlókép tömeges felkelés történt a Duna balpartján, hogy megakadályozzák azon tartalék útját, melyet Nugent tábornok Stájerországból hozott be, míg másfelől július hetedikén Szepesben, nem messze Bélától, a a fölkelt nép egy, Gallieiból érkezett osztrák zászlóalj megátámadott s visszavonulásra kényszerített. Végre, bárhol jelent is meg egy-egy hazafi, kardot forgatván kezében és így kiáltván: „Kövessetek, a hazát védeni!“ a nép azonnal véle indult az ellenség ellen. A hon egész területén a legmagasztosabb önfeláldozást tanusítá a nép, s midőn értésére esett, „hogy megkímélték őt a háború borzalmaitól,“ akkor mély fájdalomában hosszú átkokat szórt az áruló ellen,**) mert ez a hős nép nem békét, hanem függetlenséget akart. Majdnem egy egész hosszú éven át nem szűnt meg dél felé tekintetni, várván azok visszatérését, kik török földre menekültek.

*) U. o. 530— 531.lap.

**) U. o. 575. lap.

várván Kossuthot, Perczelt, Bemet, Guyont, mert e nép még mindig kész volt újból kezdeni a harcot. Ha tehát a diktátor folytatja a harcot, egyáltalán nem cselekszik vala a nép érdeke és akarata ellen, mit ő állít; és bizonyos lehet vala a legnagyobb népszerűségről, ha folytatja az ellentállást, míg így átkot aratott.

Némelyek kérdezik tán azt is, hogy Görgei elhatározván letenni a fegyvert, miért adta azt át inkább az oroszoknak, hogysem Ausztriának? Görgei gyűlölte Ausztriát, Ha ő oda nyilatkozott, miként egyszerűen és — csupán csak az 1848-dikai alkotmány mellett küzd, s ha a teljes függetlenség ellen ármánykodott, ezt csupán csak azért tévé, mert féltékeny volt Kossuth ellenében. Mint meggyőződés nélküli ember, Görgei bizonyára a teljes függetlenséget prédikálja vala s a köztársaságot kiáltja ki, hahogy Kossuth a legitimitás küzdöncévé válik. Görgei jellemének azon ellentmondásait, — melyekkel élete telve van, — csupán Kossuth iránti féltékenységből magyarázhatni ki.“

Mint Görgei jellemzésére vonatkozó érdekes epizód, egy párbeszédet csatolunk még ide, mely a fegyverletételt megelőzőtt napon közte és Irányi közt folyt. Irányi Eadna felől érkezvén aug. 12-dikén este Világosra, azonnal Bohus kastélyába ment, a hol a diktátor lakott. Ott Nyáry Pállal, Duschek miniszterrel s másokkal találkozott.

— Nos, hogy állunk? — kérdezé.

— Görgei leteszi a fegyvert.

— Valóban? ... S mily föltételek alatt?

— Azt mondják, hogy a katonaság számára amnestiát kapott; egyébiránt semmi bizonyost sem tudunk.

— Önök volt miniszterek és képviselők semmi bizonyost sem tudnak s mégsem kérdezik meg, hogy mi történik?

— Képviselők csak voltunk!

— S önök most is azok. En az vagyok. Avagy önök benyújtották lemondásukat? Én nem nyújtottam be az enyimet; jegyzé meg Irányi.

— Eh, ha te azt hiszed, hogy számodásra vonhatod a diktátort tetteiért, ám tegyed!

— S én számadásra vonom.

Irányi Görgei szobájának irányzá lépteit, de odáig két nagy termen keresztül kellett mennie. A második terem tele volt tisztekkel, kik megjegyzék, hogy a fővezérhez senki sem mehet be, minthogy az épen egy orosz tábornokkal értekezik. Irányi tehát várakozott.

Néhány perc múlva Görgei előjött az orosz tábornokkal. Irányi értésére adta, hogy beszélni óhajt vele. — „Azonnal itt leszek,“ — viszonzá a diktátor. Midőn visszajött, Luzsinszky Pál kísérte őt, s kétségkívül azt kérde, hogy mi volt az értekezlet eredménye.

Ön nagyon különös! — viszonzá Görgei német nyelven s nagyon élesen. — Ön különös! Vájjon nem mondtam e már önöknek, hogy minden az orosz cár kegyelmességére van bízva! . . .

Ekkor előlépett Irányi, s minthogy gyermekségében barátja volt Görgeinek, így szólott hozzá:

— Beszélni óhajtok veled, nem mint a nép képviselője a diktátorral, hanem

— Mint férfi férfival. . . .

— Legyen! mint férfi férfival, — viszonzá Irányi, ki azt akará mondani: mint barát barátjával. — Te felruháztattál a legfőbb hatalommal, úgy a katonai, mint a polgári ügyekben. Én azt hallom, hogy le akarod tenni a fegyvert. Igaz ez? lehetséges az, hogy a kapituláció föltételeibe csak a katonaságot foglaltad be?

— Ez nem igaz! Ki mondta?

— Épen most hallottam.

— Ah, tehát te félsz meghalni! . .

— Jobban nem félek, mint te.

— Úgy menj hát az osztrák előőrsök közé s fogasd el magadat!

— Az én személyem nem sokat nyom a latban. Itt a polgárok azon ezreiről van szó, kik a haza ügyének szentelek magukat. . .

— S mit tettetek ti a haza ügyéért? . . . Igen, szájatokkal!.. Ti vesztétek el a hazát!

— Mit, én?

— Te és a többien.

— A történelem fogja megítélni azt, hogy ki veszté el a hazát.

Ezzel Görgei türelmetlenkedni kezdett, Irányi felé fordult s röviden búcsúzott el tőle. „Közlendöm van a tisztikarral,“ mondá, — „hagyj magunkra.“*)

*) U. o. 578 580. lap.

Kmety György tábornok (Ismail pasa) Görgeiről

Azon figyelemreméltóbb iratok közül, melyek Görgei védelmére keltek, csak kettőt ismerünk: az egyik Asserman mostani magy. honvédelmi miniszteri titkárnak Asbóth tábornok által pontonként tönkre tett röpirata, a másik pedig a Lipcsében két kötetben megjelent „Mein Leben und Wirken in Ungarn“ című könyv, melyet önvédelmére maga Görgei írt.

1852. óta számos szavahihető, az egész nemzet által becsületessége miatt méltán tisztelt férfi cáfolta meg ezen merész valótlanúságotól duzzadozó, s élöket úgy, mint Görgeinek keztyűt már nem dobható holtakat, egyaránt rágalmazó ön-védíratot, mely így értékét teljesen elveszté. *) .

Egyike ezen cáfolóknak Kmety György tábornok, ki mint szakember s mint a ki Görgeivel közelebbi összeköttetésben volt, —hivatva lehetett igen sok állításhoz hozzászólni. Hozzá is szólott érelyesen s a mit mondott, megdöntetlen maradt. A „Gazdátlan levelek“ vagy Görgei netalán további irataira már nem fog válaszol-

*) Önvédelmében felhozott állításainak valótlanúságát, tehát, a história által való elítéltetésének helyességét Görgei maga elismeri, midőn újabb röpiratában („Gazdátlan levelek,“ 9. lap.) így szól: „Hanem ismételve kérem a kegyes olvasót: csakis ennyit értsen határozott véglemondásom alatt, világgért se többet, nehogy majd újra csalatkozzék bonnom, valamint csalatkozott akkor, midőn netalán azt várta tőlem, hogy én m i n d a b b ó l, mit munkámban Dembinszky szerződtetésének, az apr. 14-diki határozatnak és a külsegélyyel való hivatalos dicsekvésnek, a déli hadsereg nem Komárom — hanem Szeged felé üszpontosításának, Bem tábornok alattomban fővezérré lett kineveztetésének, az oroszok elé vitt békeajánlatoknak, a kormányzó aradi búcsú-proklamjának s több ebféléknek valódi indokaira és érdemeire nézve kinyilatkoztattam, akár csak egy hajszálnyt is kárhoztassak, avagy visszavonjak.“ — A többit tehát visz. szavonja! A többinek valótlanúságát elismeri! A könyvében bőven kiadott hamis pénz mellett ki fogja még csak gyanúval is elfogadni azt, a mi ily kézből kerül ki?

hatni, mert idegen földön végzé be utolsó leheletéig jellemes élet pályáját.

Kmety könyve,*) melynek minden sora elítéli és megcáfolja Világos szomorú nevezetességű hősét, többek közt így szól:

„Legyen nekem megengedve kimondhatnom, miként inkább azt hittem, hogy Görgei hazafias bánata valamely rohamában hamarabb fog golyót repíteni saját fejébe a Sass orosz tábornokkal cserélt pisztolyból, hogysen két kötetnyi gyalázó iratot bocsásson közre egy harcias és nemes nemzet vitéz fiai ellen, kiket ilyeknek nevez az el-lenség is.

„Azonban úgy tetszik, Görgei nem orosz pisztolylyal lőtte magát agyon, hanem saját tollával lett öngyilkossá.

„Sárral dobálja és lábbal tiporja azon véres borostyánt, melyet „ezen nemes nemzet vitéz fiai“ levelenként, ütközetekként tettek fejére és megtámadja azon hős férfiakat sírjaikban, kiket hivatalos hatalmával visszaélve, a bakónak szolgáltattott.

„Számára mi sem szent, csak azon „kötelesség,“ hogy az osztrák császár által „számára önkényt nyújtott kegyelmet ne utasítsa el,“ mint ő maga mondja.

„Görgei könyvének politikai részét érintetlenül hagyjuk. A mi e tért illeti, azon való tudatlanságát maga bevallja, midőn így szól: „Miért lett volna kezeim közt a diktatúra lehetlenség, sőt képtelenség? Mert én (Görgei) kora gyermekségem óta, azaz 1848. apriljaig, — tehát a leggyümölcsözőbb tanéveket, — hazám határain kívül s azzal majdnem a legkisebb összeköttetés nélkül töltöttem el; mert a hazai erkölcsök, szokások, és törvényes intézmények majdnem tökéletesen ösmeretlenek maradtak előttem, sőt ezenkívül legfelületesb tapasztalatával sem bírtam a polgári adminisztrációnak, annyira, hogy például a honvédelmi bizottmánynak tisztán politikai kormányrendeleteit is jobbadán csak jóhiszemre kellett alkalmasakul s olyanakul elfogadnom, melyek saját törekvése m n e k kedvezők.“ — Görgei ezen egyetlen helye előre is megdönti politikai reflexióinak egész tömegét.

Azután áttér Kmety Görgeinek a hadviselés történetéből felhozott valótlanosságai megcáfolására s kérdi: „Vájjon nem veszti-e el Görgei ezzel az olvasó bizalmát s vájjon ily ruganyos igazmondás! fogalmak mellett hihetni-e neki feltétlenül?!

*) „Arthur Görgei's Leben und Wirken in Ungarn.“ Heurtheilt von Georg Kmety. London, 1853.

„Vizsgáljuk most azt, mily része volt Görgeinek e hadműveleti tervekben, a legtöbb csatában és ütközetben, egészen az oroszoknak Magyarországra betöréséig? Ismételjük, hogy az oroszoknak betöréséig, mert ekkor, a haza legnagyobb veszedelmekor elhagyja Görgei a harc színhelyét és Debrecenbe siet terveket koholni, nem Haynau és annak az oroszokkal egyesülhetése, hanem Kossuth és a kormány ellen, s ily módon a demoralisálást saját személyén kezdi el.

„Hadtudományi szemfényvesztést Görgei többet nyújt könyvében az olvasónak, mint nyújtott már a harc idején. Azonban mi a könyvben nem a szerző szavait, hanem a hadvezér tetteit keressük s ezekre találunk: Branyicskónál: a terv a tábori főnöké, a kivitel Guyoné; Hatvannál: a terv a tábori főnöké, a kivitel Gáspáré; Isaszegnél: a terv Klapkáié, a kivitel Damjanicsé, Klapkáié és Auliché; V á c n á 1: a terv és kivitel Damjanicsé és Klapkáié; a Pest melletti demonstratióknál: a terv a tábori főnöké, a kivitel Auliché; N. Sarlónál: a terv és kivitel Damjanicsé és Klapkáié; Komárom felmentésénél: a terv a tábori főnöké, a kivitel a balszárnyon Klapkáié, a középben Damjanicsé s végre a jobb szárnyon Görgeié.

„Komárom fölmentése után Görgei függetlenül működik s a hadsereget a budai vár fényes sírjába vezeti.

„Vájjon Görgei Paskievics hercegtől ezer arannyal többet vagy kevesebbet kapott-e? az ránk nézve közönyös. Stratégiailag azonban csak ő s egészen csak ő gyilkolta meg Magyarországot a Budára való menettel.

„S hogyan indokolja Görgei Budára menetét?

„Először is april 14-dikével. „Az egész VII. hadtestben, — úgy mond, — valamint Damjanics és Klapka hadtesteiben igen kedvezőtlen hangulat látszott uralkodni az új törvény (azaz a függetlenségi nyilatkozat) irányában, s ezért komolyan kellett tőle tartanom, hogy a hadsereg közel van feloszlásához.“ Ez nem igaz. Az egész VII. hadtestben nem, mert az én, ezen hadtestnek harmadrészét képező osztályom határozott híve volt a kormánynak és Kossuth kormányzó-nak, kész lévén a kormány parancsára magát Görgeit is felakasztani vagy agyonlőni. Damjanicsnál nem, mert „ez a komáromi viszály óta határozott ellenese volt Görgeinek,“ miként Görgei maga mondja. A komáromi viszály idézte azonban elő a kormány és Görgei közti viszályt. Damjanics tehát, — mint ösinert határozott jellem, — a kormány részén állott. Klapkánál sem volt ilyen a hangulat, mert april. 4-ről szóló nézete benn van „Der National Krieg in Ungarn und Sie-

benbürgen“ című munkájában. Így tehát Görgei ezen állítása tökéletesen meg van cáfolva. — Most tehát csak két, politika nélküli hadosztály marad fenn és a főhadiszállás. E két divisio iskolázott csapatokból állott, Görgei csínjaival nem igen törődtek s csak a kommandónak engedelmeskedtek. Az april. 14-dikei határozat fölötti elszörnyülcödés tehát csak a Léván levő főhadiszálláson april 17-dikén jelenlevő tisztekre, — Görgei legközelebbi környezetére marad. S vájjon ezen, véletlenül Léván levő tisztek a hadsereg orgánuma voltak-e? Nem, hanem orgánumai valának azon asztalnak, mely mellett főparancsnokuk az ő demoralizáló rendszere szerint helyet s szót engedett. A vitéz tisztek nem lézengtek a főhadiszálláson, hanem seeregüknél, állásukon voltak s a n.-sarlói csatára készültek.

„Egyébiránt Görgei okoskodása nevezetes. Magyarország függetlenségi nyilatkozata következtében a hadsereg feloszlását látja s hogy ezt meggátolja, ő maga Európa függetlenségét proklamálja, s azt mondja, hogy ezen merész kísérlete, t. i. Európa függetlenségének kinyilatkoztatása — hála azon népszerűségnek, melylyel az különösen a főszereg régi katonáinál örvendett, — a legjobb hatással Lirt. — Görgei ezen okoskodására ráillik a mondás: Ha fáj a fogad, vágasd le a fejedet.

„Az ellenséges írók hajlandók a Budára való menetet Kossuthnak tulajdonítani, ki — szerintük — uralkodási vágyában mielőbb hatalmában óhajtotta a budai királyi palotát. Ha azonban nyugodtan visszahelyezzük magunkat az események színterére, Görgeinek minden felhozott érvét élesen szemügyre vesszük s vizsgáló pillantást vetünk e férfi sötét leikébe: akkor rájövünk, hogy e gyanú mellett csak a Kossuth irányábani gyógyíthatlau gyűlölség maradhat. Ha Görgeinek becsületes céljai vannak hazájára vonatkozólag, ez esetben mint fővezérnek, mi sem állott útjában, hogy a Komárom melletti győzelmek láncolatát az ellenségnek tökéletes megsemmisítésével fejezse be, mondjuk: semmi sem, mert ha akarta volna, stratégiai tekintetekkel még a kormány irányábani engedetlenségét is megbocsáthatóvá teheti vala. Ha a világ fennállása óta valaha érvényesek valának a stratégiai tekintetek, azok voltak ezek bizonyára Komárom fölmentése után, s az a miatti bünt, hogy az ellenséget üldözés nélkül hagyta ott, — semmiféle toll nem képes Görgei vállairól levenni.“

Kmety továbbá így szól Görgei könyvéről:

„Bem megjelenése — úgymond Görgei — rám nézve kísérteties volt. Nem tudtam, honnan jött s mit akar. Részemre megmagyarázhatlannak maradt Bécsben való fölmerülése; általam csak hírből ismert

ottani működése s épen oly magyarázhatlan rögtöni készsége, hazámat védnie, arra indítottak, hogy benne modern forradalmi — harcias stülű „kóbor lovagot“ tekintsek.“

„Görgei ezen nyilatkozatával szemben öt az ellenségnek nyilatkozatára utaljuk, ki Bem tábornokot az erdélyi harctéren ismeré meg s ki „Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen, im Sommer 1849.“ című iratában így ír róla: „Valóban méltánylattal kell szólni ezen vezér (Bem) hadi mozdulatairól. Azon maroknyi, fegyelmezetlen csapattal, mely annyi veszteség után még birtokában maradt, körülvéetve túlnyomó erővel s napról napra szűkülő térre szorítatva, ezen hadi tapasztalatokban gazdag vezér mindig idején s az eldöntő ponton jelenik meg, hogy jelenléte és példájával buzdítsa a csapatokat s hogy a mindenesetre egyenlőtlen küzdelmet oly nyakassággal és ügyességgel nyújtsa hosszúra, a hogy ezt tenni csak ezen, sok jó út által átszeldelt hegyes országban lehet. Ő helyzetének előnyösségét remekül tudja fölhasználni és csapatainak különös mozgékony-sága által támogatva, minden fenyegetett pontra ha nem is túlnyomó, de elég erőt bír összehozni, hogy a hegyes harctér előnyei mellett kezdje meg a küzdelmet s hogy a támadót majd itt, majd amott tartóztassa föl. Ezen ügyes és gyors manőverekkel mintegy többszörösítí haderejét, sőt többször elhatározó ütközetekbe is mer bocsátkozni. S bármonnyiszer legyen rá nézve a szerencse s az ellen túlnyomó hadereje kedvezőtlen, mindig ki bírja kerülni a tökéletes vereséget, sőt visszavonulását az ellen egyik vagy másik oldalszárnyának irányozza, hogy a győzöt ismét fenyegetse. Váratlanul és merészen jelenik meg újra meg újra, midőn már megsemmisültnek hiszik öt s a számára készített támadást nem ritkán meg is előzi.“

„Ily nyilatkozat után hagyja tehát nyugton Aleppóban a hős hamvakat!

„Azt kérdi Görgei, mit keresett Bem Becsben s mit Magyarországon?

„Előnyöket — nem személyét illető amnestiára, hanem Lengyelország visszaállítására. Nem mint kóbor lovag kereste ezeket, ki bünnös tudatában „lemond“ s kétségbeesésében az orosz kereszt amnestiájához csúszik, hanem mint ó-kori szellemű lovag, ki a veszélyek pályáján töretlen bátorsággal halad előre, uralkodva saját sorsán, süssön bár rá a győzelem napja vagy a balszerencse csillagzata. — Azonban nagy hazaszeretete dacára Azsiában török sírba kellett hanyatlni a fényes, hanem szerencsétlen győzelmi pályája után. Utolsó nyugalma helyére dicsőség, szerencsétlenség és hús sebhely — ezen

egyedüli barátai — kísérték őt. Hallgattak az ágyúk, mert nagymesterük nem élt. — Ezen húsz lengyel-magyar sebhelyre tekintsen Görgői s emlékezzék meg saját egyetlen sebére, melyet Komáromnál vezérelt brutalitása miatt kapott fejére, és hallgasson Bem tábornokról s tartsa féken kamaszos megjegyzéseit. — Iliert ha Vácon érdemes volt Götz, ellenséges tábornok koporsója arra, hogy Görgői azt vállán vigye s a magyar ágyúk üdvlövéseivel kísértesse; ha Görgői a „hősileg bátor“ Schlick bőbeszédű dicsőítőjévé tolja fel magát hívatlanul s ha az ellenséges tábornokokban hízelgő csúszás-mászással bámulja a sohasem látott „meneteket, a szorosok kierőszakolását s egyéb szép darab munkákat,“ — ez esetben Bem tábornoknak, a hősök hősenek sírja méltán követeli, hogy piszkos tolla éretlen glossáival azt meg ne mocskolja.

„Azon frivol élceknek sincs erejük Görgői ártatlanságát bebizonyítaniok, melyekkel Mészáros altábornagy neve körül hajjigálódzik. Mészáros tábornok a magas becsületesség, magyar hősiesség, magyar hűség és magyar honszerelem képviselője. Mészároset az osztrák császár erővel hozta ki Olaszországból, hogy harcot viseljen a magyar király ellen. — Mészáros a mutatkozó fiatalabb tehetségeknek azonnal helyet engedett; Görgői a parancsnoki botot egy előkelő kivégzéssel csalta ki magának s hatalmában lévén egyszer ezen kétélű pallosnak, minden jobb elemet távol tartott azzal magától. — Mészárosnak volt kilátása az aranestia megnyerhetésére, azonban becsületes szürke fejét élte alkonyán nem akarta hazugságban marasztani; Görgői katonai jezuizmussal dolgozott saját megkegyelmezetésén s elvesztette becsületét, mielőtt haja megőszült volna. — Az lehetséges, hogy Tiszafüreden Mészáros Görgőivel együtt ürített ki egy palack bort, mert ilyesmi háborúban, fegyveres társak közt nem bűn, hanem bűn, ha Görgői becsületével játszik oly emberek irányában, kiknek sarujuk szíját sem érdemes megoldani.“

Mészáros Lázár hadügyminiszter és altábornagy Görgeiről.

Az első magyar hadügyér, a becsületessége s igazságszeretete miatt kegyelettel emlegetett Mészáros Lázár „Emlékirataiban“ kíméletlenül ostorozza önvédelmi harcunk főbb szereplőinek hibáit, nem feledkeztetve meg érdemeikről sem. *) Igazságszeretetében annyira páratlan, hogy például Perczel Mórról, az országgyűlésen legnagyobb elleneséről, ki őt egy ízben, meggondolás nélküli hevében a legbecstelenebb bűnnel, árulással is vádolta, így ír: „Görgei ellentéte Perczel Mór. — Ez mint férfi lelkületére nézve tisztább, hona javát előmozdító, annak hibáin, hiányain segíteni igyekvő s Görgei felett oly magasan áll, hogy ez hazafisága előtt mélyen meghajolni kényszerül, ha a legcsekélyebb szeretet érzésére is képes.“ **)

Elbeszélván Roth és Philippovits osztrák tábornokok elfogatását — mibon Görgeinek is volt része — így szól: „Itt kezdett a Görgei név szerény és alárendelt helyzetéből kilépni. Ezen egyén-Kossuth által kiemeltetve, mellette is, tőle függetlenül is, később az első tényezők közé tartozott, s egy részben a haza későbbi loalacsonyítását, talán vesztét is neki köszönhetette,“ s tovább gr. Zichy Ödön kivégzéséről emlékezve meg: „Ezen időben Görgeire, a ki már ekkor önfejű, öntudatos és önakarató katonának mutatkozott, a sors azon szerencsétlen szerepet tolt, melyben igazságos bírót kellett játszania, s így . . . egy győzelemben részvétele s egy rögtönítélő eljárása az úgynevezett áruló ellen — nagyon indentificálta a forrada-

*) „Mészáros L. élettörténete, leült', levelezései és emlékiratai.“ Három leüt. Közrebocsát» Szokoly V., kiadta lláth M.

**) Mészáros Lázár még kiadatlan kézírataiból.

lommal, s ezen és más dolgok igen nagy bizalmat keltettek fel iránta.“

Görgei mint újon kinevezett tábornok „hogy jól képviselhesse hivatalát, nagy házat és asztalt tartott, s ennek példájára kevés kivétellel, később majd mindannyi hadtest vezére így tett. Fiatalságában Görgey, a mily mérvben hazáját szeretni és a benne helyzeti bizalomnak megfelelni látszott, éppen úgy szerette a vígságot, a nagy kört (azonban ő maga abban szerényül lépett föl,) és ezen hajlamát sehol sem felejté; mert midőn Pozsonytól Pest-Budához kénytelenített közeledni és innét új expeditióra távozni, a bálók nem maradtak el, valamint a bányavárosokban, Kassán és Gyöngyösön sem. Helyesen volt-e ez téve vagy nem? e fölött Ítélni az olvasókra bízom, hanem itt még csak azt jegyzem meg, hogy még az öt pártoló honvédelmi bizottmányi elnöknek is feltűnt Görgei és serege vígságkorosése és nagy szörpölési tehetsége. Görgei csak a bányavárosok tájékán 7000 ft árú gyarmati cikkeket vett, melyek árjegyzékét, kifitézésért való kéréssel, Debrecenbe küldötte.“

Görgei hadvezéri tehetségeiről emlékirónk, mint maga is katonára, sok helyütt méltánylással szól, de csípős gúnyja itt sem hagyja őt érintetlenül. A híres felvidéki hátrálásról ezt jegyzi meg:

„A hús és több ezer főből álló sereg hadmenete, a legridegebb tél idején, a Kárpátok közepében, szegény falvakon keresztül — hol a napi szükség élelemben s másban szíriken pótoltatott, terhelve s nehezítve szükségén felüli lovassággal s ágyúkhöz, társzekerekhez szükségelt lovakkal, azonfelül ezer, vagy Görgei jelentése szerint két ezernél többre menő előfogatos szekérrel, miben az állam és sereg megmentett jószágai vitettek, mindez önmagában igen szép katonai tény volt s a vezénylő ügyességét tanúsította. Ezt a hadügyminiszter is (Mészáros), kit Görgei irányában ellenséges indulattal szerettek vádolni, eléggé méltányolta és elismerte, mit azzal is kitüntetett, hogy míg az újonan alakított vitézi rend kiosztásánál mások vitéz és győzelmes tettekért nyerőnek kitüntetését, addig Görgei azzal eddig még csak hátrálásoknál tanúsított ügyes eljárásáért d i-szított föl.

„Görgey katonai kiképezést nyervén, a hadtudományi értelmet tőle megtagadni nem lehet, s ha e tudomány összességét nem is bírja, de annak némi ismeretével mégis bővelkedett.

„Az azonban megmutatta, mikép határozott akarattal bírt első fellépésétől fogva arra, hogy különös szerepet játszszen, melyhez a személyeket megválasztá s ezenkívül bármi eszköztől sem rettent vissz-

sza, mely őt céljához vezethetné. Célja pedig az elsőség elérése volt.“ *)

Midőn áttér azon ármányok festésére, melyeket Görgei sértett hiúságában a kinevezett fővezér, Dembinszky irányában elkövetett, következőleg elmélkedik „Emlékirataiban“: „hogya Görgei szívvel, polgári érzettel, hazaszeretettel, s mint valódi katona, kötelességi öntudattal bír: Dembinszky kinevezetését engedelmesen kellett volna fogadnia, mely őt, a fiatal egyéniséget egy európai hadi tekintély alá rendelte, (minthogy Dembinszky már I. Napoleon alatt, a legnagyobb szeriübb háborúban a becsületrenddel lön feldíszítve,) és ezt, mindent feledve, a legnagyobb önmegtagadással annál is inkább kellett volna tennie, mert a haza veszélyben forgott!“ Hanem Görgei csak elsősködni vágyott, s „e törekvése abból is kitűnt, hogy Görgei a hazafi, a derék katona, a geniális férfi, midőn annak próbája eljött, mit első „pásztori levelében“ kifejezett, hogy t. ő a kormánynak csak a tisztí kinevezésekben engedelmeskedik, midőn' Dembinszkynek föléje helyezését olvasá, nem átalotta magát egy napi parancsban így kifejezni: „Hogy annyi fáradozás, a haza iránti annyi áldozat és nagy tett (!) után mélyen érzi magának s a seregnek ezen megaláztatását. Mivel azonban azt mondják, hogy az idegen férfi előbbi hadjárataiban megkülönböztetett hadi képességet tanúsított, tehát engedelmeskedjenek neki.“ Lovagias avagy hadvezérhez illő volt-o ezen nyilatkozata? Hazafias tett volt-e ez? Ennek megbírást másokra hagyom.“ Sőt „Görgei saját körében egy aljas eljárást elszenvetni nem átalott, melyről lehetlen hogy tudomása ne lett volna. Ugyanis egy emlékirat, helyesebben: ellennyilatkozat köröztetett seregében aláírás végett, körülbelül következő tartalommal: „A hadsereg meg nem elégedése't jelenti ki az iránt, hogy a kormány által jóváhagyott hadügyminiszteri rendelet a hadsereg vezényletét idegen főnek adta át, mi-ben is mind vezére, mind a sereg megaláztatását szemléli, s ennek orvoslását s helyrehozását kéri.“

Görgeinek Dembinszky irányában tanúsított gálád magaviseleté arra indíták mind a kormányzót, mind a hadügyminisztert, hogy vizsgálat megindítása végett személyesen induljanak Tisza Füredre. (1849. mart. 4.) „Itt volt először szerencséje a hadügyminiszternek Görgeit mint tábornokot beszélni hallani — mondja emlékirónk — mert mint alárendelt kapitányt már ismerte hivatalnokai közt. — A hadügyminiszter roszalására Görgei szólalt fel, eljárását német nyelv-

*) Mészáros „Emlékirataiból.

ven védelmezve. E sorok írója megváltja, hogy midőn „előre elkészített“ beszédét „hevenyészni“ hallá, bámult ügyességén, s csaknem bókolt a szépen folyó beszédnek, a szabatos logicának, az elejét végével szakadatlan gondolat-láncolattal összefűzött előadásnak, melynek elmondása azonban sem tiszteletet, sem szeretetet, hanem bizonyos morális visszatetszést, lelki merevedséget idéze elő. Mintha született ügyész lett volna, ki azokon, mik őt terhelik, ügyesen keresztülugorva, azt, mi mellette harcolt, nagy bőséggel kiemeli, oly arcvonásokkal, melyekben a rosznak és jónak keveréke mutatkozott. — Midőn mindezt a kedvetlen hatással összehasonlítottam, de összeegyeztetni nem tudám, végre be kelle vallanom: hogy fiatal egyéniségben ily rabulistikus agyafúrtsággal találkozni valóságos tünemény, s hogy Görgei, mivel azok előtt, kik dicsvágyát akadályozták, a tényeket oly tanult hidegvérűséggel tudá előadni és összezavarni, s azokat természetes-e vagy mesterséges hazugsággal „pro doma sua“ felhasználni, azért elsőrangú értelemnek tartathatik, de félelmes emberré nőheti ki magát.“

„Midőn Kossuth jellemzéséhez fogtam, éreztem Írói gyengeségemet, — mondja Mészáros más helyen. — De még jobban érzem ezt, midőn azon egyént akarom bonckésem alá venni, kiről meghittje, Bayer is azt mondá: „Van benne Napoleon-féle, de van Moor Károly-féle is.“ Érzem, mondom, hogy tökéletesen uralkodnia kell az embernek maga fölött és érzelmeinek hallgatást kell parancsolnia, ha egy ilyen khameleoni jellemet akar ecsetelni Görgei azon jellem, kit ha Dante a pokolban talál, őt úgy rajzolja le, mint a kiről írta:

Mentre ch'io forma fui d'ossa o di polpe
 Clie la madre mi dié, l'opere mie
 Non fúrón leonine, ma di volpe.
 Gli accorgimenti e le coperte vie
 Io seppi futte e sí menai lor arte,
 Ch'al line della terra il suono uscie.

Azaz: Midőn még anyám-adta testi alak voltam, tetteim kevésbé voltak oroszlániak, mint inkább rókához illők. Ismertem éles látásukat s mesterségüket igen is használtam, míg végre a föld mélyéből hang hallatszott stb. — Ez az embert mint egészet, elegendő igazsággal festi, bárha meg kell adnunk, hogy több oroszláni tettet is vitt véghez.

„Hadi képességéről már nem kell sokat felhoznom, mert az oroszánt körmeiről ismerik, s mert szereplése elbeszélésekor helyen-

ként már bírálhattuk is, s itt még csak azt jegyzem meg, hogy a hadismerők aligha fogják róla elmondani, sok képessége dacára, hogy ütközetei jól voltak kigondolva, jól vezényelve, jól nyerve, vagy fényesen elvesztve; mert az összes hadi tudományt, s annak alkalmazását még csak csirájában bírta, vagyis a harci zenének contre-basseát még nem ismeré elég jól.

„Például erre nézve eleget lehetne felhoznom, de itt csak azt említém fel, hogy egyetlen győzelmét sem bírta tőkélyesíteni; hogy számos és jó lovasságát nem tudta felhasználni, mint például N.-tíarlónál s Komáromnál, (vagy talán nem is akarta, mint Kápolnánál;) hogy nem bízván saját ítéletében, tanácsot rendesen a színházi szerepmásolóból tábornoki főnökévé tett Bayertől kért, ki ütközet alatt mindig a kancsó mellett, de a harctéren sohasem vala; s végre, hogy a háború végidejében oly magaviseletét tanúsított, melyet ha árulásnak nem szabad tulajdonítanunk, akkor azt tudatlan ságnak vagy roszakaratnak kell neveznünk.

„Tehát államférfi volt-e?

„Sajnálom, hogy De Vigny Alfrédet meg kell lopnom, de igenis e kérdésre illik az, a mit mondott: „Ha a jelen társadalom legfőbb törvényét: a szenteskedést; ha az eszélynek tartott képmutatást; s ha végre a titkolózást — mely a gondolatok idő előtt nyilvánítóját háromszoros átokkal sújtja, — az államférfiak kellékeinek tartják: akkor, minthogy ezen tulajdonokkal büszkélkedhetett, el lehet róla mondani, hogy az volt.“

„Proudhon Robespiererről azt mondja: L’homme, dönt l’intelligence ne comjut, dönt le coeur n’aima jamais rien, azaz: oly ember, kinek értelme mitsem fogamzott, kinek szive mitsem szeretett soha. — Ezen Ítéletet nem lehet, de nem is akarom egészen Görgeire alkalmazni, hanem utóbbi része igehis rá illik, s ki merem mondani, hogy ő a jónak s rosznak ügyesen vegyített keveréke volt, melyben a rosz úgy uralkodók, miként a szél fúj, vagy miként daemonja parancsolá s melyből minden kitelt, még a —jó is. Ha e kettős sajátsága nyers alternatívákban nyilatkozik, — mi nála gyakran megtörtént — akkor inkább a rosz felé hajlott.“ *)

Vége a világsi fegyverletétel után így végzi jellemzését:

„Görgei némi dicséssel kezdett pályafutását fölösleges önbecsérzettel, tompa s eljegesedett szívvel végezé, smert mindenki élén, függetlenül s önarakata szerint nem végez-

*) Mészáros kiadatlan kézírataiból.

hetett, mintsem a megmentés munkáját másoknak engedje át, vagy hogy azt mással hasonló magas állásban vigye végbe: inkább vészbe dönté hazáját. Görgei mogszeplősítette önmagát és gyalázattal illette hazáját, melynek ő mindent köszönhetett, s mely őt bálványával, Kossuthtal egyenlő polcra emelte.“ *)

*) „Emlékiratok.“

Pulszky Ferenc Görgeiről.

Pulszky angol nyelven, Londonban írt munkájában következőleg szól Görgeiről 1850-ben:

„A magyar függetlenségi harc vezetői közül kivált két ember vonta magára a világ figyelmét: — Kossuth és Görgei. Kossuth jelleme szemünk előtt nyíltan áll hibáival és nagyságával. Görgei jelleme ellenkezőleg titokba van burkolva, a közvélemény tettei felett eddig még nem mondta ki ítéletét. Az ellenség, melylyel harcolt, és melyet egy időben le is győzött, most hazafinak nevezi őt, s Klagenfurtban évdíjat engedélyez neki. Honfitársai árulónak bélyegzik, ki hogy saját nyomorult életét biztosítsa, féláldozta és elárulta barátainak életét és vagyonát. Bajtársai közül többen, kik hősiességének szemtanúi voltak, árulásában nem akartak hinni és állítják, hogy az oroszoktól megcsalott. A leggyöngédebb vélemény, melylyel iránta külföldi szabadelvű férfiak viseltetnek, őt kalandornak tartja.

„*Görgei nagyravágyó volt s a törvénynek nem engedelmeskedt. Egykor Beöthy, a megpróbált és tiszteletreméltó hazafi így szólt: Görgeit haditörvényszék elé kell állítani, különben ezen férfi Magyarország Marmont-ja lesz.*

Más helyen így ír Pulszky: „Az orosz kormány Európa kabinetjeivel tudatta követei által, hogy Görgei nem akar Kossuthal és a déli hadsereggel együtt működni, s hogy valószínűleg elhagyja magát vágatni a főváros, s a többi magyar hadseregtől, és hogy kész alkudozásokba bocsátkozni, (június végén.) *) Miután az áruló tábornok hosszú ideig pazarolta idejét és erejét, Klapkát Komáromban hagyta és seregével tovább ment, majd har-

*) Wittgenstein herceg tudósítása: „Egy magyar nő emlékirataiban.“

colva, majd ismét alkudozva az oroszokkal. Ő csapataival elhité hogy szándoka a többi csapatokkal egyesülni, de azért folyton nagy kerüléseket tön és seregét demoralizálta.

„Midőn az orosz intervenciónak híre jött, Görgei nagyravágyása új irányt vön. Meg lévén arról győződve, hogy Magyarország nem fog ellentállhatni Ausztria és Oroszország egyesült erejének, állása hasonló lön, mint volt december havában, midőn Windischgrätz Magyarországra tört túlnyomó erővel. Azért elhatározta ama politikát folytatni, melyben előbb sikere volt, t. i. saját állását elszigetelni s ellenj tétbe tenni magát a kormányval és saját terve szerint folytatni a harcot vagy az alkudozásokat, a mint a körülmények és a többi magyar hadsereg állása fogja kívánni.

Alább ezeket írja Pulszky: „A temesvári veszteségről szóló liir villámcsapásként hatott a kormányzóra. Most Görgei felszólította Kossuthot, hogy mondjon le, miután egyedül egy hadvezér volna képes megmenteni a hazát ily válságos helyzetben. Kossuth ráállott és Görgei diktátorrá lön, — de csak 24 órára, mert rögtön és józan észszel föl nem érhetőleg, a hiúság és nagyravágyás által eltántorítva, feltétlenül megadta magát az oroszoknak, még csak nem is biztosítván barátjainak életét, kik mindvégig pártolák.

„Görgei a különféle várak parancsnokaihoz intézett felhívása által maga bevallja, hogy a megadás terve egyedül az övé volt; Kossuth iránti gyűlöletből és visszatörési vágyból, mert a kormányzó nem bízott benne s nem akarta őt a haza birájává tenni. Ezen vallo-mása által ő magamagát elítéli. Most Klagenfurtban él osztrák segélypénzből, míg barátai és győzelmeinek bajtársai életüket az akasztófán végezték.

„Midőn e kérdés tétetik: Vájjon Görgei áruló volt-e? Mi azt válaszoljuk, hogy ő ugyan hazáját és barátait nem árulta el pénzért, de átszolgáltatta megfontolatlanul egy vérszomjas ellenség bőszej új ának, csakhogy Kossuth iránti gyűlölségénck eleget tegyen.*)

*) 269 és 295. lap.

Rüstow Görgeiről.

Rüstow, a nemet hadtani írók egyik legkitűnőbbike, azzal, bogy megírta az 1848—1849-di ki magyar hadjárat történetét, hazánk-nak is nagy szolgálatot tett.

Rüstow Görgeiről többi közt már a hadjárat elején így ír:

„Görgei, ki 1849-ki év jan. 14-kén Selmecre tette át főhadiszál-lását, Kossuthnal levelet kapott, melyben figyelmezteti, hagyja el a veszélyes utat, melyre váci proklamatiója által lépett s egyszersmind parancsolatot kapott a hadügyminisztériumtól, mely által Görgei uta-sítatott, hogy a bányavárosokból forduljon Schlicknek háta mögé, ki-vel szemben most a felső Tiszánál Klapka ezredes állt s hogy az utób-ival közösen semmisítse meg az ellenséget.

„Görgei nem tartotta tanácsosnak ez utóbbi parancsot követni. Habár oka is volt nehány napig még a bányavárosokban időzni, hol legalább felszerelési tárgyakat talált, — még sem lehet semmi okot felfedezni, hogy miért nem akart a pa-rancsnak egyáltalán engedelmeskedni? Sőt nagyon is lehéz lenne megmondani, hogy mit akart hát, ha nem akart Schlick dien menni? Fájdalom, — erre semmi mentséget nem ta-á l h a t n i. Görgei okait, a miért nem akart e n g e d e l-neskedni, csak személyes ingerültségében keres-letik. Kossuth levele Görgei gyöngéjére tapintott; igen jól felismerte az Kossuth előterjesztésének helyességét, hanem már annyira bele-vitte magát a proklamatiójában kifejezett eszmékbe, hogy az igazsá-got nem akarta látni. *)

Görgei nagy gonddal igyekszik indokolni, hogy körülményei közt semmi jobbat nem tehetett a feltétlen fegyverletételnél, s hogy azzal nem kárt, hanem hasznot hajtott hazájának.

*) I. köt. 171. lap.

Halljuk tehát erről a szintoly illetékes, mint részrehajlatlan Rüstowot:

„Előadtuk — úgymond — az okot, mely Görgeit a fegyverletételre lényegileg indította, ez azon meggyőződés volt, hogy a további harc haszontalan, s azon kívánság, hogy a békét az országnak visszaadja. ... Hogy azonban még más okok sem hiányoztak, melyek a főokokkal homályosan vegyültek össze, kétségtelen; hogy ama szándok, miszerint Kossuthot és hadseregét kijátszsa, s az elkeseredés a felett, hogy fővezérré nem neveztetett ki, nagyon jelentékeny mozzanatot volt Görgei végső cselekvéseiben, világosan kitűnik Görgeinek egy leveléből Klapkához.

„Vájjon elkerülhetlen szükség volt-e a fegyverletétel? azon kétkedni kell. Az idő néha csodálatos szerencsefordulatokat hoz elő, s épen azon pillanatban, midőn Görgei fegyverét letette, Klapka Komáromban előnnyel lépett föl, melynek nagyon jelentékeny hatása lehetett volna, ha a világosi esemény által nem ellensúlyoztatik.

„Miután Görgei az orosz interventio kezdetétől fogva azon katonai gondolat után indult, hogy csapást mérjen csapás után az osztrákokra: kérdeni kell, vájjon nem volt volna-e lehetséges e gondolatot most is fenntartani? és azon következtetésre jut az ember, hogy ez bizonyára lehetséges volt, meggondolván, hogy mily gyöngye volt Haynau mozgó hadserege, mily csekély az oroszok tevékenysége, s mindegyre vonakodása Haynaunak segílyt nyújtani. Vájjon Görgei a maga jelleménél fogva nem ragaszkodhatott volna-e azon eszméhez, hogy egy kétségbeesett harcban, mely legalább az osztrákoknak annyi kárt okozzon, a mennyit csak lehet, magát és seregét feláldozza? Ha a harc ezen kimenetelre vezet, akkor bizonyára számos vitéz férfiak sorsa, kik hősként valának elesendők, nem volt volna rosszabb annál, mely rájuk a fegyverletétel után várt. De talán épen a kétségbeesett elszánás hozott volna fordulatot!“

Schlesinger Miksa Görgeiről.

Schlesinger Miksa, jeles nemet író, Berlinben 1850-ben kiadott „Aus Ungarn“ című munkájában így ír Görgeiről:

„Kossuth sohasem vágyódott más dicsőség után, mint szabaddá enni Magyarországot; Görgei meg akarta szabadítani Magyarországot, azért, hogy az által hírnevet, dicsőséget szerezzen magának.

„Vannak bizonyos dolgok, miket bizonyos szellemek fel nem foghatnak. Kossuth szíve sokkal forróbban dobogott, semhogy Görgei hidegségét egész teljében képes lett volna felfogni. Hogy magyar ember, midőn hazája a legnagyobb veszélyben van, még másra is gondolhas on, mint annak megmentésére, Kossuth azt nem bírta elképzelni.

„Világost az árulás helyének szokták nevezni, mert Világos volt zon hely, hol az árulás elkövetett. De Világost inkább lehetne ma helynek nevezni, hol Görgei elítéltetett, mint ama helynek, hol vétkezett. Görgei magaviselete által régen megtette — még Világos lött — az első lökést, mely később hazája szétrombolását idézte elő. egyik lökés aztán a másikat szülte, egyik átkos cselekedetből a má sik következett, míg az átkos cselekedetek egész sora a világosi ka kistrophát elő nem teremté.

„Görgei eljárását sokan azzal akarták menteni, hogy ő az april 4-iki függetlenségi nyilatkozat után erkölcsi kötelezettséget érzett Iagában ezek indítói ellen ellenségképen föllépni.*) Ezen nézetet

*) Görgei ezen mentséget maga visszautasítja a függetlenségi nyilatko zatra tett esküjével s azzal, midőn így szól: „Ugyanis, bármily kevéssé bírtam bírom még ma is szilárd alapját fedezni föl — nemzetünket kielégíthető vég legállapodhatását — az 1849-ben inaugurált magyar politikának: magyar em bertől mégiscsak elfogadhatóbbnak kelle ezt ítélnem, a Ver vi r k o l á s tanában nemzetünket — mint, államalkotót — f e n y e g e t ő végenyészetnél.“ („Gazdátlan lev.“ 10. lap.) S april 14-dikét nem már cis 4-ike idézte elő? mely nemzetünket — mint államalkotót — bizonyos vég lyésszettel fenyegette.

megcáfolják az eltagadhatlan tények. Görgei sohasem emelt szót a függetlenségi nyilatkozat ellen, azután lépett a minisztériumba, ellenjegyezte a kormányzó kibocsátványait, minden alkalommal kimutató gyűlöletét a dynastia iránt s e tekintetben következetes maradt, mert egyedül Oroszországnak juttató a győzelem dicsőségét. Ha bennsőleg, vagy meghitt barátjai előtt roszalá is e lépést, de mint nyílt, becsületes ember, sohasem lépett az ellen fel, sem szóval, sem tettel.

„De bármily véleménynyel viseltetett légyen Görgei a minisztérium politikája iránt, habár Kossuth, a miniszterek, vagy a tábornokok hibáztak volna is, úgy még mindig maradt előtte két kötelesség, melyet teljesítenie feltétlenül kellett volna: mint tábornok engedelmeskedni tartozott, és mint magyar megvédeni hazáját a végbukástól. Ez elvitázhatlan kötelessége lett volna, ha nem akart a színtérről lelépni.

„Magyarország lábai előtt hevert; Kossuthot megnyerte ismeretei által, a hadsereget vitézsége, a tábornokokat szellemi fensőbb-sége, a tiszteket tekintete s a népet győzelmei által. A mellett azon előnye volt, hogy ő ment maradt minden szenvedélyes érzelmektől, vasszívének csak egyetlen mágnese volt: önnönmaga. Elzárkózott volt, belsejébe senki sem pillanthatott be s ezen elzárkózottságában feküdt erejének legnagyobb része. Oly erő rejlett lelkében, hogy mások meggyőződéseit is zavarba hozta s határozott ítéletet nem volt képes hozni felette senkisé. Sokan sejtették benne az árulót árulása előtt; Kossuth felügyeltetett rá, Perczel nyilvánosan vádolta, Nagy Sándor idegen lett hozzá, Klapka, régi barátja, nem tudta többé mit tartson felőle, Guyon többször nyilvánító gyanúját, a lengyelek vádolták; de mindezek közül senkinek sem volt bátorsága határozott ítélettel előállni s kilépni a nyílt térre.

„Kossuth oly magasztos véleménynyel volt az emberiség s minden egyes magyar hazatisága felől, hogy szeretett mindenkit oly tisztának tartani, mint maga volt. Görgeiben azonban semmi nemes érzés, merő hideg számítás. A jellemeket, mik körülötte voltak, számba sem vette, azért csak önmagának szolgált; semmibe sem vette a népet, mely őt imádta, azért volt képes annak szerencséjével és szabadságával oly vakmerő játékot űzni, s azt — elveszteni.

„Mért nem mentette meg társait a hóhér bárdja alól? Ha máj hazája szabadságát nem bírta megvédeni, de addig nem lett volna szabad neki letenni a kardot, míg bajnoktársainak életét és szabadságát nem biztosítja. És ha nem volt oly helyzetben, hogy biztosíthassa, keresztül kellett volna törnie magát seregével, habár mindnyá-

jan elhullottak volna is. Oroszország politikai nagylelkűségére ő neki nem lehetett számítani.

Görgeit fényes tulajdonokkal ajándékozta meg a természet, de mivel e tulajdonokkal visszaélt, megboszulta magát rajta a sors az által, hogy tönkre hagyta őt menni azon hálóban, melyet önmaga szőtt magának gyűlölségből és hitvány hiúságból. Most még azon egyetlen vigasztól is meg van fosztva, hogy az örök végzet ellen panaszt emelhessen.*)

*) „Aus Ungarn.“ Írta Schlesinger M. Berlin, 1851. 459—466. lap.

Báró Stein tábornok (Ferhád basa) Görgeiről.

A „Constitutionelles Blatt aus Böhmen“ című prágai újság 1849. sept. 25-dikei számában egy. magát csak Δ jegyei jelölő, Görgeihez nagyon közel viszonyban lehetett író vázlatokat közöl a magyar forradalmi had férfiairol, melyekben a világsi hőst istenné emeli, s azon vezéreinkről, kik az ő önző céljai eszközévé nem aljasíták magukat, a legfitymálóbban szól.

E vázlatok a menekülése után török hadi szolgálatba állott b. Stein tábornokot is felszólalásra ösztönzék. Megjelenhetett-e cikke a főntebb nevezett német-cseh lapban? nem juthattunk nyomába; ez azonban a dologra nézve teljesen közönyös. Mi b. Steinnak Görgeit jellemző válasát a Prágába küldött eredetinek Sumlában, 1849. decemberében készült másolata után közöljük.

„Görgeit — kinek régibb története bár szintén nem egészen tiszta, azonban ránk nézve teljesen közönyös — a méltatlanul kivégzett miniszterelnök, gr. Batthyányi Lajos mint nyugalmazott cs. kir. főhadnagyot, a csak akkor alakult tiz első honvédzászlóalj egyikébe századossá nevezte ki, s ezen rangjában István nádor megerősítette. Marziani ezredes, magyarországi fegyver-felügyelő Görgeit adlátusaként behozta a magyar minisztériumba, s később mint ügyes vegyész magával vitte Ausztriába, hogy ott a gyutacs-készítést megtanulja — mondja Stein válasza.

„A horvátok betörésekor Görgei megint megjelent Magyarországon mint őrnagy, s későn vett részt Roth és Philipovics cs. k. tábornok 8000 emberből álló hadosztályának Perczel Mór által történt elfogásában, holott Δ úr Perczelt csúfondárosan rossz vezérnek mondja, ki ezen első felléptekor csak összeszedett nemzetőrség fölött parancsnokoskodott.

„E még egészen szervezetlen magyar hadseregnek első ellentállása már végbement Bicskénél a legyőzhetlen Jellasics bán ellen,

ki nem annyira tisztességesnek mintsem inkább tanácsosnak tartá a a kötött fegyverszünet alatt Győr felé halhatlan hírű „Flankonbewogung“ját végbevinni, s a fölkelte magyar sereg elől gyorsan s minden ellenállás nélkül Ausztriába hátrálni. Görgei azon hadtesthez csatlakozott, mely Móga altábornagy alatt Jellasicsot egész a határig követte s a honvédelmi bizottmány elnökétől (Kossuthtól), ki teljhatalommal ellátva, a főhadiszálláson tartózkodott, a távollévő hadügy-miniszter tudtán kívül ezredessé neveztetett ki.

„Az igaz, hogy Görgei magánkörökben ellene nyilatkozott az osztrák területre való betörésnek; mind a mellett, midőn a hadi tanácsban Móga altábornagy és tábornokai főnöke: Kollmann a betörésnek ellene voltak, Görgei tábornokai főnökével, Pusztelnikkel egy osztrák területen vívandó ütközet tervét dolgozá ki, mely — mint-hogy az osztrák haderő megverésére nem lehetett számolnia — biztos visszavonulást nyújthasson. Minthogy továbbá a seregnél jelen volt a honvédelmi bizottmány elnöke, mint a végrehajtó hatalom képviselője, aztán Perczel Mór királyi biztos s egyike azon tanácsosoknak is, kiket az országgyűlés akkor rendelt István főherceg mellé teljhatalommal, midőn ez a Jellasics elleni főparancsnokságot átvette: azért igen valószínűtlen a „Vázlatok“ írójának azon állítása, hogy Kossuth Görgeit Móga ellenében teljhatalommal ruházta föl. Midőn Móga a vezényeltről lemondott, csak akkor nyerte meg ezt Görgei, ki Pósonyban időzván, csapatainak kiképeztetésével foglalkozott s Kollmann, kinek jeles katonai tehetségei útjában állottak, a győri sáncolatok készítésére küldötte ki, melyek nélkül Görgei nem tarthatta volna ott magát, s melyekre nézve Görgeitől kellett az utasításokat kapnia. Ha tehát e sáncok túl-terjedelmes voltak miatt használhatlanok valának, ez Görgei hibája.

„Perczel tábornok, ki csak jelentéktelen s rögtönzött erővel állott ellene a fegyelmezett és jó tüzéséggel ellátott, Horvátországból és Stiriából előnyomuló ellenségnek, Görgei felé kezdett húzódni, midőn el lön határozva a fővárosok felé való visszavonulás; midőn azonban a kormány ezen két tábornoknak összhangzó támadást parancsolt, ennek csak Perczel engedelmességek határozottan és haladék nélkül, s Görgei lanyha magatartása és folytatott visszavonulása volt fő ok a azon vereségnek, melyet Perczel, Moórnál szenvedett.

„Midőn a magyar hadcsapatok gyors visszavonulásban érkeztek a fővárosokba, a minden jelen volt tábornokból alakult haditanács elhatározta a további teendőket, s Görgei az Eszékről csak épen

ekkor érkezett Zaniniek 8. századát Budán felejtette! Egyéb-iránt az ekkor Buda-Pesten levő hadcsapatok legjava huszárságból állott s ezeket s a szükségtelenül nagyszámú ágyúkat Görgei magával vitte a hegyek köze, mert felvidéki visszahúzódása közben 16—18 ágyút vesztvén, még 68 darabot hozott magával Kassára! Hiába követeltek tőle lovasságot Perczel tábornok támogatására, kinek a nyílt Alföldön, — hol az erősen befagyott folyók semmi akadályt sem gördítének az ellenség elé, — kellett a roppant síkságon fekvő új kormány-székhelyet, Debrecent fedeznie.

„Görgei váci proklamációjában először lép föl mint d i v i n a t o-r, azok részén látván előre s jósolván meg a republikánizmust, kik szerencséseseknek érzik vala magukat, ha az 1848-dikai alkotmány alapján alkudozásokba bocsátkozhatnak, miként akart tenni az 1848. dec. 31-dikén kiküldött, de Windischgrätz herceg által Bicskén tartóztatott küldöttség. Görgei az ideiglenes kormányt republikánizmus felé hajlással vádolá, s — magát talán a kormánynyal azonosítva — vádolá az általa gr. Zichy Ödönön elkövetett rögtönítelő gyilkosság miatt is!

„Görgeinek a bányavárosok felé visszavonulását eléggé méltányolták. Azonban szabadjon megemlítenünk, hogy a visszavonulást a Pesten tartott hadi tanács jelölte ki, s hogy annak könnyen szomorú eredménye történhetett volna, ha hogy két osztrák dandár nem hivatik vissza üldözésétől, hogy Pestet fődözzék, hol Winditchgrätz nem érzé magát eléggé biztosnak, mióta a Görgei védője által „csúfondárosan rossz“-nak nevezett Perczel Ottinger osztrák tábornokot Szolnokról kiüzte és Cegléd felé előre nyomult. Igaz, hogy Görgei a bányavárosokban sok állam-jószágot mentett meg, de nem vitte végbe azon demonstrációkat, melyekkel a hazának megmérhetlen szolgálatot tehet vala, s melyek miatt rendezteték tulajdonképen ezen excentrikus visszavonulás.

„Görgei Kassán megpihenni s aztán alkalom szerint Ungvárra visszavonulni szándékozott, — miként a hadügyminiszterhez intézett jelentése mondja. Mi a való ezen tervben? kutassa ki Görgei védője; annyi azonban bizonyos, hogy Görgeinek parancsnoksága alatt 16,000, már meglehetősen begyakorlott honvéd vala, s hogy Debrecent, a magyar kormány székhelyét az ellenség fenyegette! . . .

„Nem szabad feledni azt som, hogy Schlick elfogatása egészen Görgitől függött, mert midőn ezen osztrák tábornok Tokaj és Tárcaínál visszanyomatott, Görgeinek — Dembinszky felszólítását követve — egyik hadosztályával csak a tornaaljai szó-

rost kellett volna előtte elállania. E helyett azonban Görgei lassan Miskolc felé vonult.

„Görgei Tiszafüreden azzal koronázta meg eddigi tetteit, hogy Dembinszky fővezért bezáratta, kinek lengyel süvege alatt több hadi tudomány, tisztább belátás, s elhatározottabb kivitel is volt, mint tiz Görgeiben.

„Mily fogalma lehet Görgei védőjének a becsületről, midőn védecént borostyánkoszorúval ajándékozta meg azon aljas eljárásáért, melyet a Dembinszky helyébe kinevezett fővezér, Vetter tábornok irányában követett!“ (Kit tudnillik Görgei cinkosaival addig boszantott, míg Vetter e miatt epelázba nem esett.)

„Térjünk át Görgei jellemzésére. A „Vázlatok“ ii'ója nagy strategistának és taktikusnak mondja őt. Ezt Görgei valóban bebizonyította haditan ácsban elhatározott bányavárosi visszavonulásakor, szükségtelen lovasságot s ágyukat cipelvén magával; bebizonyította Hatvannál, hol nem volt jelen; Tápió-Bicskénél, hol Klapka kelepcébe jutott, melyből csak az ágyúzásra elérohanó Damjanich vágta ki; bebizonyította Isaszegnél és Vácnál, mely ütközetek Vetter terve szerint mentek végbe; N.-Sarlónál, hol a győzelmet csakugyan csúfondárosan használta fel; Szőnynél, hol a lovaságot a Duna balpartján felejtette, hol azért a gyalogság bevette az ellenséges sáncokat, hanem a megvert ellent nem üldözhetette, mely Ácsnál ismét rendbe szedte magát. — Valóban szomorúan korlátolt képességű mester! Védője azt mondja, hogy az Erivani gróf*) így nyilatkozott róla: „il me rompe toujours, cet hőmmé;“ vajha ne kellene a grófon kívül senkinek sem a miatt panaszkodnia, hogy Görgei megcsalta! Megcsalta nemcsak az erivani grófit, hanem meg fegyverviselő társait, s meg hazáját, s már kora is Magyarországé, Marottojának nevezi, míg az utókor majd még más jelzővel is jutalmazza.“

*) A varsói herceg: Paskievitsch.

„A magyar forradalom férfiai“ című könyvből.

„A magyar forradalom férfíúi“ című, 1850-ben megjelent munka szerzője, ki most minisztériumunkban tanácsos, következőleg mert írni Görgei Arthurról akkor, midőn sajtó viszonyaink fölött is Haynau rémuralma lebegett. Sorait fontosaknak nem tartjuk, s ha idézzük, csak azért tesszük, mert ezen író sem kormányzó-párti.

„A franciáknál Dumouriez, a lengyeleknél Krakeviczky, a rómaiaknál Coriolán, a helléneknél Ephialtes, Erdély történeteiben Békés Gáspár, mozsárban törve, chemice vegyítve, kiadnák a magyaroknál — Görgei Arthurt. *)

„Hiúsága igen sok, s épen azért könnyen sérthető volt. Sertett hiúsága ösztönzé őt önfeladási műveletekre, mint Szapolyayt hajdan szövetkezni a törökkel.

„Bámulandó, mily ügyesen kezdett janárban (1849.) tervéhez, s midőn a kocka fordult, s azt kivinni körülményei nem engedék, mily ügyesen palástolta el, s folytató az ácsi csata után.

Angol ítélok Görgeit professionel soldiernek nevezik. (Dailly News.) S helyesen, mert ő semmi egyéb, mint katona ex professo, ki fegyverrel akarja kivívni szerencséjét, hírét, nevét.

„Görgei táborában — mondja tovább a fentnevezett könyv — rendszeres orosz propaganda volt. Hitökké tette, hogy az egyesült hatalmat legyőzniük lehetetlen leend, s a mint az erőszakolt menetek és éheztetés által demoralizálódott sereg gyöngült, erősbült lelkeikben ez eszme.

„Már Győrnél megkezdte művét, hol 60,000 osztrák ellenében 10,000 embert állít ki, megvereti, maga eszközöl katonai emente-et, melyben magát fővezérré kiáltatja ki, s midőn a kormány e tettéért feleletre akarja vonni, azt írja, hogy beteg, s midőn utóbb a Tiszavo-

*) A 101. lapon.

nálnak lövés nélküli feladásáért akarják haditörvényszék elé állítani, azt írja, hogy he van kerítve.

„Tudatja, hogy nincs lőpora, s midőn küld neki a kormány, nem megy érette, hanem kerüli a helyet, hová az érkezett.’

„Három óra távolságból nézi Nagy Sándor dandárjának semmivé tételét. S hogy ezek alatt az oroszokkal folyt a parlamentírozás a sereget rendszeresen demoralizálta, a tisztekkel pedig elhité, hogy saját bőrük, megmentésük érdekében fel kell magukat az oroszoknak adni: — tudva van.*)

„Sajátságos, mily módon kér levelében (Rüdigerhez) tisztjei számára kegyelmet s ajánlja magát, ha kell, áldozatul. Bár ki is elhinné, hogy ő ezt komolyan értelmező. Pedig minden egészen máskép ütött ki, mint ő az orosz tábornokot kérelmező. Ő Klagenfurtban él s táborokara egytől egyik bitófán vészett el.**)

„Nagy Sándor volt az egyetlen, ki Grörgeinek gázságait nem egyszer szemére vetette.***)

Szerző a bitófán halt hős tábornokokról szólván, így kiált fel:
 „M í n t p á r t ü ő k o t, hűtlenül e l a d t a (T Ü R G O I.“

*) A 132. lapon.

**) A 134. lapon.

***) A 213. lapon.

Szemere Bertalan Gorgeiről.

Szemere Bertalan már az 1849-diki tavaszi hadjárat alkalmával sokat időzék Görgei táborában, mint a kormány biztosa, később pedig minisztertársával, gr. Batthyányi Kázmérral ügyünk hanyatlásakor megbízást kapott — de már későn! — az oroszszal alkudozni, hogy Görgei sejdített árulása megelőztessék. Ennélfogva Szemere gyakori érintkezésben vala Görgeivel, viszonyait jól ismerhette, titkos és nyílt működését figyelemmel kísérhette, melyek nyomán Görgeit már akkor tartotta árulónak, midőn ez még nagy népszerűségnek örvendett.

Az utóbbi korszakból, Szemere Gorgeiről és seregéről következő képet nyújt:

„Midőn Görgei táborába megérkezénk, udvariasnak, de hidegnek találtuk őt; került bennünket, mikor csak lehetett; dacos és elzárkózott, gyanakodó és közlékenytelen volt. Seregében és táborvezérkarában különböző, sőt egészen ellenkező szellem uralkodott; amaz még mindig kész volt harcolni s meghalni, de Görgei környezete immár gúnyt űzött a szent ügyből, melynek egykor bajnokai voltak. Tapasztaltuk, hogy a lelkesedés egyáltalán nem ápoltatott a seregben. A fegyelem egészen eltűnt, a betegek, a szökevények, a gyávák naponként százsámra osontak el. Görgei ugyan folyvást haladt előre, de egyáltalában nem sietett s az oroszok sem, a kik este majdnem mindig ugyanazon helyet szállták meg, melyet Görgei reggel hagyott el, (Görgeinek Világos felé vonultakor.) Ő előre menni látszék, nem hogy déli hadseregünkkel összeköttetésbe lépjen, hanem csakhogy az oroszoktól utol ne éressék. Nyoma sem volt látható a komoly gondoskodásnak akár a hadak ellátásában, akár azoknak óvatos vezetésben s elhelyezésében. . . Az orosz foglyokat, még a közkatonákat is, saját asztalánál vendéglé meg; az orosz tábornokokkal emlékjándékokat váltott, és midőn mi Paskievicscsel alkuba lépni akaránk, ő azt gán-

csolta. . . A nemzet végvonaglásában feküdt, minden igaz hazafi bórús lélekkel gyászolt, Görgei pedig és környezete gyermekes játékokkal mulatta magát. Ha egy honvéd panaszkodva jött hozzájuk egy felválthatlan nagyobb bankjeggyel, Görgei s táborokara kigúnyolták az úgynevezett Kossuth-pénzt s röhögve mondák a honvédeknek, hogy úgy sem sokáig marad már értékben, s elbocsáták őt, hogy a kétségbeesés mérgét magával társaihoz vigye. ... És míg így látszék dolgozni seregének vesztén, más részről az embereket a legcsekélyebb okokból is akasztató. Szóval, ekkor is tapasztalám rajta, hogy a kormány közelében engedelmes, távolban önféjű, de mind engedelmisségében, mint engedtlenségében következtlen, állhatatlan volt.“